Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

КПСС-эй Буряадай обкомой, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй орган

Гаргажа эхилэнэй 1921 оной декабриин 21-hээ гарана | № 87 (13576) | 1974 оной апрелиин 13, суббото | Сэн 2 мүнгэн

Советскэ Союзай ажалшад! 1974 оной түсэб болзорhоонь урид дүүргэхын түлөө бүгэдэ арадай социалис мүрысөө үргэнөөр дэлгэрүүлэн хүгжөөгты!

(1974 оной Майн 1-дэ зорюулжа, КПСС-эй ЦК-гай гаргаhан Уряануудhаа).

1974 ОНОЙ МАЙН 1-дэ ЗОРЮУЛЖА, КПСС-эй ЦК-гай ГАРГАҺАН

УРЯАНУУД

1. Империализмда эсэргүү, эб найрамдалай, демократии ба социализмын түлөө тэмсэдэг дэлхэйн ажалшадай мандалга нэгэдэлгын үдэр — Майн 1 мандаха болтогой!

2. Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

3. Хэтэдээ мүнхэ революционно интернациональна уряал, империализмда эсэргүү, социализмын, коммунизмын илалтын түлөө бүхы оронуудай ажалшадай тэмсэлэй туг — марксизм-ленинизм мандаха болтогой!

4. Коммунистнууд! КПСС-эй XXIV съездын шиидхэбэринүүдые бодотоор бэелүүлхын түлөө бүгэдэ арадай тэмсэлэй манлайда ябагты, олоннитые эдэбхитэйгээр эмхидхэгшэд, хүмүүжүүлэгшэд байгты!

5. Советскэ Союзай ажалшад! Партиин XXIV съездын шиидхэбэринүүдые бэелүүлхын түлөө, Эхэ оронойнгоо экономическа, бэеэ хамгаалха хүсэ шадалые улам саашадань бэхижүүлхын түлөө эдэбхитэйгээр тэмсэгты!

6. Советскэ Союзай ажалшад! 1974 оной түсэб болзорhоонь урид дүүргэхын түлөө бүгэдэ арадай социалис мүрысөө бүри үргэнөөр дэлгэрүүлэн хүгжөөгты!

7. Коммунизм байгуулжа байгаа агууехэ совет арадта алдар соло!

8. Коммунизм байгуулгын хүтэлбэрилхы хүсэн — Советскэ Союзай оронай баатар хүдэлмэришэн анги мандаха болтогой!

9. Коммунизм эдэбхитэйгээр байгуулагша — алдарта колхозно таряашад мандаха болтогой!

10. Коммунизм эдэбхитэйгээр байгуулагша — совет арадай интеллигенци мандаха болтогой!

11. Хүдэлмэришэн ангиин ба колхозно таряашадай холбоон мандаха болтогой! Совет обществын сурталболой, политическэ эбдэршэгүй нэгэдэл улам бэхижэг лэ!

12. КПСС-эй ленинскэ национальна политикын агууехэ туйлалта — СССР-эй арадуудай интернациональна нэгэдэл, аха дүүгэй хани барисаан мандаха болтогой!

13. Хүдэлмэришэн ангиин, бүхы совет арадай шалгарhан манлай — Советскэ Союзай Коммунис парти мандаха болтогой!

Парти болон арадай эбдэршэгүй агууехэ бата нэгэдэл мандаха болтогой!

14. Арадай бодото засаг түрын органууд — ажалшадай депутадуудай Соведүүд мандаха болтогой! Социалис демократи хүгжэжэ, бэхижэжэ байг лэ, Соведүүдэй депутадуудай эдэбхи хэшээлынь улам ехэ боложо байг лэ, гүрэнэй хүтэлбэрилгэдэ ажалшадай хабаадалга бүри ехэдэг лэ!

15. Советскэ Союзай эрхэтэд! СССР-эй Верховно Соведые hунгаха болохоёо байгаа hунгалтада эдэбхитэйгээр хабаадалсагты! Совет арадай эрхим хүбүүд, басагадые, коммунистнууд болон партийнабэшэ хүнүүдэй эбдэршэгүй нэгэдэлэй эрхим түлөөлэгшэдые СССР-эй Верховно Соведтэ hунгая!

16. Совет профсоюзууд! Социалис мүрысөөе бүри hайнаар эмхидхэгты, тэрэнэй нүлөөе улам дээшэлүүлэгты! Үйлэдбэриие хүтэлбэрилгэдэ ажалшадые бүри олоор хабаадуулагты!

Коммунизмын hургуули болохо совет профсоюзууд мандаха болтогой!

17. Хүбүүд болон басагад! Марксистско-ленинскэ үзэл сурталые, эрдэм, техникын болон соёл культурын туйлалтануудые оролдосотойгоор шудалагты! Совет арадай революционно, дайшалхы болон ажалай алдарта ёho заншалнуудые улам арьбадхагты! КПСС-эй XXIV съездын шиидхэбэринүүдые бэелүүлхын түлөө эдэбхитэй тэмсэгшэд болагты!

18. Коммунис партиин үнэн сэхэ туhалагша ба резерв, коммунизм байгуулагша залуушуулай түрүү отряд — ленинскэ комсомол мандаха болтогой!

19. Коммунис общество эдэбхитэйгээр байгуулагшад — совет эхэнэрнүүд мандаха болтогой!

20. Совет сэрэгшэд! Дайшалхы болон политическэ бэлэдхэлээ эсэшэ сусашагүйгөөр нарижуулан hайжаруулагты, совет арадай амгалан ажалые хёрхоор, бата найдамтайгаар хамгаалагты!

СССР-эй баатар Зэбсэгтэ Хүсэнүүд мандаха болтогой!

21. Советскэ Союзай ажалшад! Эхэ оронойнгоо хүсэ шадалай, арад зоной hуудал байдалай хэлбэришэгүйгөөр hайжаралгын үндэhэ hуури болохо социалис экономикын саашанхи дэбжэлтын түлөө оролдосотойгоор тэмсэгты!

22. Советскэ Союзай ажалшад! Ажалай үндэр бүтээсэ, үйлэдбэриин ехэ ашаг үрэ туйлагты, ехээр, hайн шанартайгаар, бага гаргашатайгаар продукци үгэхэеэ оролдогты! Гүрэнэй түсэбүүд болон абаhан уялгануудаа болзорhоонь урид дүүргэхын түлөө тэмсэгты!

23. Табан жэлэй түсэб дүүргэхын, үлүүлэн дүүргэхын түлөө дэлгэрhэн бүгэдэ арадай социалис мүрысөөнэй манлайда ябадаг түсэбтэ табан жэлэй ударнигуудта, үйлэдбэриин түрүүшүүлдэ болон шэнэ юумэ үүсхэгшэдтэ алдар соло!

24. Промышленностиин хүдэлмэрилэгшэд! Оронойнгоо индустриальна хүсэ шадал улам саашадань хүгжөөхын, бэхижүүлхын түлөө тэмсэгты! Шэнэ предприятинуудые түргөөр ашаглаха, техническэ дэбжэлтэ түргэдхэхэ ябадал туйлагты!

Шэнэ техникэдэ, түрүү технологидо — үргэн харгы!

25. Промышленностиин хүдэлмэрилэгшэд! Арадай хэрэглэмжын эд бараа бүри ехээр, олон янзаар гаргагты, тэрэнэй шанарыень hайжаруулагты, өөрынь үнэ хямдаруулагты!

26. Барилгын хүдэлмэрилэгшэд! Шэнэ барилгануудые саг болзор соонь ашаглалгада үгэхые оролдосотойгоор туйлагты! Барилгын хүдэлмэринүүдэй шанар бүхы хэмжээгээр hайжаруулагты, үныень хямдаруулагты!

27. Транспортын, хэлхеэ холбооной хүдэлмэрилэгшэд! Транспортын ба хэлхеэ холбооной хэрэгсэлнүүдые хүгжөөгты, нарижуулан hайжаруулагты! Арадай ажахые хангаха хэрэг бүхы хэмжээгээр hайжаруулагты, совет хүнүүдэй эрилтые хүсэдөөр хангагты!

28. Колхозникууд, совхозуудай хүдэлмэрилэгшэд! Газараа, техникэеэ, ажалай болон материальна арга боломжонуудаа эзэн ёhoop хэрэглэгты! Хүдөө ажахын бүхы ургамалнуудай ургаса болон мал ажалай ашаг шэмэ улам ехэ болгогты, ажалай бүтээсые дээшэлүүлэгты, продукциин өөрынь үнэ хямдаруулагты!

29. Хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд! Хүдөө ажахын үйлэдбэриие улам саашадань дэбжээхын түлөө социалис мүрысөө үргэнөөр дэлгэрүүлэгты! Хабарай тарилгын хүдэлмэринүүдэй шанар дээшэлүүлэгты! Табан жэлэй дүрбэдэхи жэлэй түсэбүүд болон социалис уялгануудые дүүргэхын, үлүүлэн дүүргэхын түлөө тэмсэгты!

30. Хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд! Продукци бүри ехээр абадаг бологты! Хүдөө ажахын үйлэдбэриие хамтадхан томодхоhоной ба ажахынууд хоорондын хамжалгын үндэhэ hуури дээрэ тусхай мэргэжэлтэй болохо ябадал хүгжөөгты!

31. Промышленностиин ба хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд! Колхоз, совхозуудые зөөри хэрэгсэлээр, техникээр улам бэхижүүлэгты! Хүдөө ажахын үйлэдбэриие электрижүүлхэ, үргэлжэдэнь оньhожоруулха ба хими нэбтэрүүлхэ, газарые мелиорацилха хэрэг түргэдхэгты!

32. Худалдаа наймаанай, ниитын эдеэ хоолой, ажаhуудалай албанай ба коммунальна ажахын хүдэлмэрилэгшэд! Хүдэлмэриин түрүү онол аргануудые эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлэгты! Совет хүнүүдые эрхим hайнаар хангахын түлөө тэмсэгты!

33. Советскэ Союзай ажалшад! Ажалдаа коммунис ёhoop хандахын түлөө тэмсэгты!

Ажалай журам ба эмхидхэл дээшэлүүлэгты! Ниитын зөөриие нангинаар гамнагты, арьбадхагты!

34. Арадай ажахын хүдэлмэрилэгшэд! Экономическа эрдэм, мүн ажахыгаа эрхилхэ, хүтэлхэ мүнөөнэй онол аргануудые оролдосотойгоор шудалагты! Эрдэм ухаанай заабариин ёhoop ажалаа эмхидхэхэ арга, түрүү дүй дүршэл, эрдэм, техникын шэб шэнэ туйлалтануудые үйлэдбэридэ зоримгойгоор нэбтэрүүлэгты!

35. Советскэ Союзай ажалшад! Хүн бүхэниие коммунис ёhoop хүмүүжүүлхэ, тэрэнэй ажалай болон ниитын эдэбхи хэшээлые улам саашадань хүгжөөхэ хэрэгтэ ажалша коллективүүдэй дүүргэдэг үүргэ бүхы хэмжээгээр дээшэлүүлэгты!

36. Совет эрдэмтэд ба инженернүүд, технигүүд! Урлан нарижуулагшад ба ухаалан зохёогшод! Эрдэм-техникын дэбжэлтэ бүхы хэмжээгээр түргэдхэгты, үйлэдбэритэй эрдэм ухаанай байгуулдаг холбоо барисаае бэхижүүлэгты! Эрдэм-техникын туйлалтануудые арадай ажахыда түргөөр нэбтэрүүлхэ ябадал туйлагты!

37. Литература болон искусствын ажал ябуулагшад, соёл культурын хүдэлмэрилэгшэд! Совет искусствын партийна, арадай шэнжэтэй тугые дээрэ үргэжэ ябагты, уран hайханайнгаа бэлиг шадабари нарижуулан hайжаруулагты, коммунизм байгуулагшадые хүмүүжүүлгэдэ уран шадабаряа зорюулагты!

38. Арадай гэгээрэлэй хүдэлмэрилэгшэд! Һуралсалай шанарые бүхы хэмжээгээр дээшэлүүлэгты, арадай ажахын мэргэжэлтэдые бэлдэхэ хэрэг нарижуулан hайжаруулагты! Коммунис ёho гуримаар, hуралсалдаа, ажалдаа гүнзэгы мэдэрэлгэйгээр хандаха үзэл бодолоор ургажа ябаа үетэниие хүмүүжүүлэгты!

39. Элүүрые хамгаалгын, бэе махабадын соёлой хүдэлмэрилэгшэд! Улад зониие медицинын талаар хангалтые hайжаруулагты, совет хүнүүдэй үдэр бүриин ажабайдалда бэе махабадын соёл эдэбхитэйгээр нэбтэрүүлэгты!

40. Революциин, дайнай болон ажалай ветеранууд! Өөhэдынгөө эрдэм, дүй дүршэл залуушуулда халан абхуулагты, совет арадай революционно, дайшалхы болон ажалай ёho заншалнууд дээрэ залуу үетэниие хүмүүжүүлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсагты!

41. Пионернүүд болон hургуулиинхид! Совет Эхэ орондоо хани халуунаар дурлагты, hайнаар hурагты, ажалай дадал шудалагты! Ленинэй агууехэ хэрэгэй түлөө, коммунизмын түлөө эдэбхитэй тэмсэлшэд болохоор бэеэ бэлдэгты!

42. Хүдэлмэришэн ангиин, бүхы ажалшадай марксистско-ленинскэ дайшалхы манлай, империализмда эсэргүү, эб найрамдалай, демократиин, национальна бэеэ даанхай байдалай, социализмын түлөө нугаршагүй тэмсэлшэд — коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудта аха дүүгэй амар мэндэ!

43. Марксизм-ленинизмын, пролетарска интернационализмын эбдэршэгүй үндэhэ hуури дээрэ бүхы дэлхэйн коммунистнуудай нэгэдэл, жагсаал улам бэхижэг лэ!

44. Социалис оронуудай арадуудта аха дүүгэй амар мэндэ! Уласхоорондын хүдэлмэришэн ангиин түүхэтэ туйлалта, империализмда эсэргүү тэмсэлэй шиидхэхы хүсэн, эб найрамдалай, демократиин, социальна дэбжэлтын түшэг тулгуури — дэлхэйн социализмын байгуулалта хүгжэг, бэхижэг лэ!

45. Социалис хани нэгэдэлэй оронуудай арадуудай бата нэгэдэл, нягта жагсаал мандаха болтогой!

Социалис интернационализмын тугые дээрэ үргэгты!

46. Ажалшадай эрхэнүүдэй түлөө, эб найрамдалай, демократиин, социализмын түлөө шэн габьяатайгаар тэмсэгшэ — капиталис оронуудай хүдэлмэришэн ангида аха дүүгэй амар мэндэ!

47. Колониальна гэнжэеэ мулталан хаяhан, оронуудайнгаа бэеэ даанхай байдал бэхижүүлхын, социальна дэбжэлтын түлөө тэмсэдэг арадуудта халуун амар мэндэ!

48. Империализм ба расизмда эсэргүү, эрхэ сүлөөгэй ба национальна бэеэ даанхай байдалай түлөө тэмсэжэ байhан колониальна ба дулдыданги оронуудай арадуудта халуун амар мэндэ!

49. Революционно хүсэнүүдэй — дэлхэйн социализмын байгуулалтын, уласхоорондын хүдэлмэришэнэй хүдэлөөнэй, арадуудай национальна ба социальна сүлөөрэлгын түлөө тэмсэлшэдэй хүсэн түгэлдэр холбоон улам бэхижэг лэ!

50. Түрмэнүүдтэ, фашис шоронгуудта зобожо байhан, арадуудай эрхэ сүлөөгэй түлөө, социализмын түлөө эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэлшэдтэ аха дүүгэй амар мэндэ!

Капиталай hабарта ороод, зобожо байгшадта эрхэ сүлөө!

51. Империалис ээрхэг түримхэй хүсэнүүдые бута сохижо, түүхэтэ илалта туйлаhан баатар вьетнам арадта аха дүүгэй амар мэндэ!

Совет-вьетнам хани барисаан мандаха болтогой!

Индохитадай бүхы арадуудта — амгалан байдал, эрхэ сүлөө, бэеэ даанхай байдал!

52. Хархис-фашис хүсэнүүдэй гүрдэлгэ хюдалгада эсэргүүсэн, эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ байгаа Чилиин хүдэлмэришэн ангида, ажалшадта, бүхы демократуудта аха дүүгэй амар мэндэ!

Дэлхэйн арадууд! Чилиин патриодуудтай hанаалаа нэгэдэлгэеэ улам бэхижүүлэгты!

Луис Корваланда эрхэ сүлөө! Фашис хунтын hабарта ороод, зобожо байhан бүхы хүнүүдтэ эрхэ сүлөө!

53. Дэлхэйн арадууд! Дүтын Зүүн зүгэй бүхы гүрэнүүдтэ болон арадуудта найдамтай, бата бэхи эб найрамдал тогтоохын түлөө, Израилиин ээрхэг түримхэй ябуулгын хойшолонгуудые хүсэдөөр усадхахын түлөө тэмсэлдэ хүсэлэл оролдолгоёо улам эршэдхэгты!

Советскэ Союзай болон араб оронуудай арадуудай хоорондохи хани барисаан, харилсаа холбоон бэхижэг, хүгжэг лэ!

54. Европын оронуудай арадууд! Европо түбиие бата бэхи эб найрамдалай, гүрэнүүд хоорондын аша ехэтэй харилсаа холбооной газар нютаг болгохын түлөө тэмсэгты! Европын аюулгүй байдалай асуудалнуудаар зарлагдаhан зүблөөнэй амжалтатайгаар түгэсэхэ ябадалые туйлагты!

55. Азиин оронуудай арадууд! Эб найрамдал бэхижүүлхын, гүрэнүүдэй хоорондохи харилсаа холбооной, hайн хүршэнэрэй харилсаануудай түлөө, Азида аюулгүй байдал хамтааран сахихын түлөө тэмсэгты!

56. Дэлхэйн арадууд! Уласхоорондын түгшүүрилтэ байдалай hуларhан ушарые hөөргөө тэхэришэгүй болгохын түлөө тэмсэгты, эбэй ёhoop зэргэ оршохо гол ёhонуудые социальна элдэб байгуулалтатай гүрэнүүдэй хоорондоо харилсаха ёho гурим болгохо ябадал туйлагты! Эб найрамдалай болон арадуудай аюулгүй байдалай дайсад — ээрхэг түримхэй, үhөө мэеэгээ нэхэдэг, хархис хүсэнүүдэй хорото аашануудые элишэлэгты!

57. Дэлхэйн арадууд! Хүсэ хэрэглэхэгүй ябадалай уласхоорондын харилсаануудта хуули болохыень, тиихэдэ ядерна буу зэбсэгэй хэтэдээ хоригдохо ябадалые туйлагты! Буу зэбсэг яаралтайгаар бүтээлгые болюулхын түлөө, буу зэбсэг бүгэдэ ниитээрээ, хүсэдөөр хуряахын түлөө тэмсэгты!

58. Эб найрамдалай, арадуудай хани барисаанай, империализмда, хархис этэгээдүүдтэ болон дайн сэрэгтэ эсэргүүсэн тэмсэдэг бүхы хүсэнүүдые нягтаар жагсаадаг политика — Советскэ Союзай гадаадын ленинскэ политика мандаха болтогой!

КПСС-эй XXIV съездын зохёоhон эб найрамдалай программын үзэл сургал илан мандаг лэ!

59. Манай агууехэ Эхэ орон — Совет Социалис Республикануудай Союз бэхижэг, hалбаран мандаг лэ!

60. Марксизм-ленинизмын туг доро, Коммунис партиин хүтэлбэри доро — коммунизмын илалта тээшэ урагшаа!

Советскэ Союзай Коммунис партиин Центральна Комитет.

КПСС-эй обкомой II пленум тухай

ИНФОРМАЦИОННО МЭДЭЭСЭЛ

Үсэгэлдэр, апрелиин 12-то, КПСС-эй обкомой II пленум хүдэлмэрөө эхилээ.

Пленумэй зүбшэн хэлсэхэ асуудалнууд:

1. Шэнэ газар ашаглаhаар 20 жэлэй ойдо зорюулагдажа, Алма-Ата хотодо болоhон баярай суглаан дээрэ КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь нүхэр Л. И. Брежневэй хэлэhэн элидхэл дотор табигдаhан асуудалнууд болон дурадхалнууд тухай ба областной партийна организацин зорилгонууд тухай;

2. Республика дотор капитальна барилгын ябаса ба тэрэниие hайжаруулха хэмжээнүүд тухай.

Зүбшэхэ зүйлэй нэгэдэхи асуудалаар КПСС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь нүхэр А. У. МОДОГОЕВ элидхэл хээ.

Элидхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ Сэлэнгын аймагай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ Ж. Б. ...НКЕЕВ, КПСС-эй Улаан-Үдын ...гэй райкомой нэгэдэхи секретарь К. К. ШОМОЕВ, КПСС-эй Бэшүүрэй райкомой нэгэдэхи секретарь А. В. ПЛАСТИНИН, Зэдын аймагай «Октябрьский» совхозой директор П. Т. ТАРАБУКИН, КПСС-эй Хурамхаанай райкомой нэгэдэхи секретарь К. Д. ДАГБАЕВ, КПСС-эй Мухар-Шэбэрэй райкомой нэгэдэхи секретарь Г. М. КОНЕВ, Түнхэнэй совхозой механизатор М. Д. КОМИССАРОВ, республикын мелиорациин ба уhанай ажахын министр Л. А. САНЕЕВ, КПСС-эй Захааминай райкомой нэгэдэхи секретарь Н. Б. МИХЕЕВ, Загарайн аймагай «Гигант» колхозой түрүүлэгшэ А. В. СМОЛИН, Хэжэнгын аймсоведэй гүйсэдкомой хүдөө ажахын управлениин начальник И. П. ПЕРФИЛЬЕВ гэгшэд хабаадаhан байна.

Зүбшэн хэлсэгдэhэн асуудалаар пленум зохихо тогтоол баталан абаа.

Пленум мүнөөдэр хүдэлмэрөө үргэлжэлүүлхэ.

ШЭНЭ ТАСС-hОНИН

СОВЕТ-СИРИИН ХӨӨРЭЛДӨӨНҮҮД

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Л. И. Брежневэй, КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ Н. В. Подгорный, КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ А. Н. Косыгинай ба Араб Социалис дэбжэлтэ гэдэг партиин (ПАСВ) Генеральна секретарь, Сириин Араб Республикын Президент Хафез Асадай хоорондын хөөрэлдөөнүүд апрелиин 11-дэ Кремль соо эхилээ.

Сириин талаhаа — ПАСВ-ын Генеральна секретариин орлогшо Абдалла Ахмар, Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо, гадаадын хэрэгүүдэй министр, ПАСВ-ын хүтэлбэриин гэшүүн Абдель Халим Хаддам, экономикын асуудалнуудаар Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо, ПАСВ-ын хүтэлбэриин гэшүүн Мухаммед Хейдар, ниитын хүдэлмэри эрхилхэ министр, Араб Социалис Союзай секретарь Абдель Гани Каннут, түсэблэлгын хэрэгүүдые эрхилхэ гүрэнэй министр Мустафа Халлядж, коммуникациин министр, Сириин Коммунис партиин ЦК-гай гэшүүн Омар Сибаи, Евфрат мүрэниие хааха хаалтын хэрэгүүдые эрхилхэ министр Мунир Ваннус, экономикын ба гадаадын худалдаа наймаанай министр Мухаммед Имади, Сириhээ СССР-тэ байдаг элшэн сайд Жамиль Шайя; совет талаhаа — КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй оборонын министр, Советскэ Союзай маршал А. А. Гречко, КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, КПСС-эй ЦК-гай секретарь Б. Н. Пономарёв, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо И. В. Архипов, КПСС-эй ЦК-гай гэшүүн, Гадаадын экономическа харилсаа холбооной талаар СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Гүрэнэй комитедэй түрүүлэгшэ С. А. Скачков, КПСС-эй ЦК-гай гэшүүн, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министрэй нэгэдэхи орлогшо В. В. Кузнецов, мүн КПСС-эй Центральна шалгалтын гэшүүн КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин туhалагша А. М. Александров, КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин референт Е. М. Самотейкин, Советскэ Союзhаа Сириин Араб Республикада байдаг элшэн сайд Н. А. Мухитдинов, СССР-эй МИД-эй коллегиин гэшүүн М. Д. Ситенко гэгшэд хөөрэлдөөнүүдтэ хабаадаа.

Совет-Сириин харилсаанай асуудалнууд үнэн зүрхэнэй, үгэеэ ойлголсолгын оршон байдалда үнгэрhэн хөөрэлдөөнүүдэй үедэ зүбшэн хэлсэгдээ. Советскэ Союзай ба Сириин Араб Республикын хоорондохи хани барисаан, бүхы харилсаа холбоон хоёр гүрэнэй арадуудай үндэhэн аша туhада харюусана, бүгэдэ ниитын эб найрамдал бэхижүүлхэ хэрэгтэ алба хэнэ гээд хоёр тала сэдьхэлээ ханангяар тэмдэглэбэ. Сириин Араб Республикада, араб арадуудай үнэн хэрэгтэ, эб найрамдалай хэрэгэй түлөө тэмсэлдэнь, Израилиин ээрхэг түримхэй ябуулгада эсэргүү тэмсэлдэнь Советскэ Союзай, бусад социалис оронуудай үзүүлдэг туhаламжа, дэмжэлгые Сириин тала үндэрөөр сэгнэбэ. Совет-Сириин харилсаае саашадань хүгжөөхэ, бэхижүүлхэ асуудалнуудаар hанамжануудаа хэлсэбэд.

Уласхоорондын байдал тухай асуудалнуудаар hанамжануудаа хэлсэхэ үедөө Дүтын Зүүн зүгтэхи байдалда гол анхарал хандуулаа. Израилиин засаг баригшадай, мүн эдэниие дэмжэн тухирдаг гадаадын хүсэнүүдэй гэмээр эндэ шахардуу байдалтай байhаар. Энэнь эб найрамдалай хэрэгтэ аюул тохёолдуулна.

Хөөрэлдөөнүүд үргэлжэлүүлэгдэхэ.

(ТАСС).

ХАФЕЗ АСАДАЙ ХҮНДЭЛЭЛДЭ

Араб Социалис дэбжэлтэ гэдэг партиин Генеральна секретарь, Сириин Араб Республикын Президент Хафез Асадай хүндэлэлдэ КПСС-эй Центральна Комитет, СССР-эй Верховно Соведэй Президиум, Советскэ правительство апрелиин 11-дэ Кремлиин Ехэ ордон соо обед эмхидхэбэ.

Тэрэнэй толгойлжо ерэhэн, Сириин партийно-правительственна делегациин гэшүүд САР-ай Президенттэй хамта обедтэ байлсаа.

Совет талаhаа — нүхэд Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, А. А. Гречко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарёв, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, В. И. Долгих, И. В. Капитонов, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшын орлогшо А. М. Клычёв, Верховно Соведэй Президиумэй Секретарь М. П. Георгадзе, СССР-эй министрнүүд, Гүрэнэй комитедүүдэй түрүүлэгшэнэр болон бусад тушаалтад обедтэ хабаадаа.

(ТАСС).

ГЕКТАР БҮРИҺӨӨ — БАЯН УРГАСА

„Харин гектар бүхэнһөө абтадаг ургасын дээшэлбэл, орооһо таряан ниитэ дээрээ ехээр бэлэдхэгдэхэ, хүдөө ажахын бүхы продукци ехээр худалдан абтадаг болохо, тиигэжэ арад зоной байдал улам һайжарха бшуу.“

(Шэнэ газар ашаглажа эхилһээр 20 жэлэй ойдо зорюулагдаһан Алма-Атада болоһон баярай суглаан дээрэ Л. И. Брежневэй хэлэһэн үгэһөө).

НЮТАГТАА ТААРУУ АГРОТЕХНИКЭ ХЭРЭГЛЭЕЛ

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Бэшүүрэй аймагай «Дружба» колхозойхид хабарай тарилгада хүдэлхэ бүхы тракторнуудаа уни хада заһабарилжа бэлэн болгоод, үглөө, мүнөөшье газараа хахалжа, элдүүрилжэ эхилхээр түгэс зэһэнхэй.

Үнгэрһэн жэл республикын хүдөөгэй ажалшадта бэрхэтэй байдал тохёолдуулаа. Хабартаа, зунай эхеэр шииг нойто ёһоор ороогүй, намар тээшэ уһа үер болоожо, мүндэр сохижо. орооһо тарянай, бусадшье ургамалнуудай ургасын гарасада горитой түбэг ушаруулаа гээшэ. Хэды тиигэбэшье һаань колхоз, совхозуудай таряашад, механизаторнуудай шэн зоригто ажалай ашаар бүхы дээрээ орооһо тарянай, хартаабха, овощ, малай тэжээлэй ургамалнуудай муу бэшэ ургаса абтаа.

Илангаяа газараа зүбөөр элдүүрилжэ, таряалан дээрэхи бүхы хүдэлмэрине агротехникын нарин заабаряар хэдэг бригада, звено, ажахынууд нимэ эрхэ байдалда бүсадһаа үшөө ехэ ургаса абажа шадаа. Тэдэнэр тохёолдоһон сагай уларилтай тааралдуулан, газараа яажа элдүүрилхэб, ямар ургамалые хаана тарихаб, зүб севооборот хайшан гэжэ нэбтэрүүлхэб гэхэ мэтэ асуудалнуудые һайнаар шиидхэжэ шадаа бшуу. Түрүү бригада, ажахынууд орооһото ургамалнуудаа имагтал сортовой нэгэдэхи, хоёрдохи классһаа доошо бэшэ шанартай үрэһөөр тарина, газартаа наг шэбхэ, минеральна үтэгжүүлгэ горитой оруулна, ургасын буртаг үбһые хаһа сагтань үгы хэнэ ха юм.

Эгээл тиимэһээ Мухар-Шэбэрэй аймагай «Искра» колхоз, «Эрдэм» совхоз, Хяагтын аймагай «Родина», Хурамхаанай аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ, Баргажанай аймагай Уланай, Хилганын, Түнхэнэй аймагай Ленинэй нэрэмжэтэ колхозууд, Саянай совхоз нёдондо һайн ургаса хуряажа, РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй дамжуулгын Улаан туг, мүнгэн шанда хүртөө.

Гэхэтэй хамта республикын үшөөл олохон ажахынууд байгаалиин тохёолдуулһан бэрхэшээлые дабажа шадаагүй. Урид хэхээр хараалһан эмхидхэлэй-агротехническэ хүдэлмэреэ хүсэндэнь хүргэжэ бираагүй дээрэһээ муу ургаса абаһан байна. Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Сэлэнгын, Хяагтын, Зэдын, Загарайн Улаан-Үдын, Хориин, Яруунын аймагуудай зарим ажахынууд дээрэ дурсагдаһан түрүүшүүлтэй тон адли эрхэ байдалда байгаад, хараа байса доошоо ургаса хуряагаа. Жэшээлбэл, Түнхэнэй аймагай «Маяк», Ленинэй нэрэмжэтэ колхозууд хүршэ һуудаг. Теэд Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз ямаршье жэлдэ нүгөөдэдөө орходоо гектар бүриһөө 2—3 центнерээр ехэ ургаса хуряана.

I. ДУҺАЛШЬЕ ШИИГ НОЙТО ДЭМЫ АЛДАХАГҮЙ

Эндэ нэн түрүүн газар хахалхаһаа эхилээд, таряалан дээрэхи бүхы хүдэлмэрине эрхим шанартайгаар, эгээл таатай хаһа саг соонь хэхэдээл тэдэнэр тогтууритай һайн ургаса абана ха юм.

Энээнтэй дашарамдуулан, тарянай газарые зүбөөр элдүүрилхэ, тарилгада бэлдэхэ, һайнаар тариха түшаа юу хэхэб гэжэ тогтон хэлэхэ хүсэл түрэнэ.

Мүнөө жэлэй тарилгада сэбэр паар, намарай паар бага хахалагданхай. Тиимэһээ энэ жэлдэ колхоз, совхозууднай аяар 550 мянган гектар гэхэ гү, али бүхы газарайнгаа 65 процентые хабар хахалжа тариха болоно.

Нёдондо хахалагдаһан бүхы сэбэр паарай оройдоол 58 процентнь болзор соогоо, июниин 15 болотор элдүүрилэгдээ юм. Харин үлэгшэ 42 процентнь хожом болошоһон, июниин һүүл багаар, июль соо хахалагдаа. Энээн дээрэһээ ехэнхи паар буртаг үбһэндэ дарагдаһан байна. Иимэ паар дээрэһээ һанаһанда хүрэмэ ехэ ургаса абтахагүйнь ойлгосотой. Нёдондо «Скотопром» трестын совхозууд августын 1-дэ паараа хахалха түсэбөө миил 87 процентдэ хүргөөд байгаа. Хяагтын аймагай Ехэ-Нугын, Хяагтын совхозууд сэбэр паар хахалха, элдүүрилхэ түсэбөө баһал 50 процентһээ дээшэ гаргажа шаданагүй. Хэжэнгын, Хурамхаанай, Сэлэнгын, Түнхэнэй, Улаан-Үдын, Мухар-Шэбэрэй аймагуудай зарим колхоз, совхозууд сэбэр паар хахалха түсэбөө миил 50 процент дүүргээд лэ һууха юм.

Республика доторнай бүхыдөө энэ жэлэй тарилгада хэрэгтэй 119,2 мянган гектар намарай паар хахалагданхай гэхэ гү, али түсэб миил 60 процент дүүргэгдээ. Тиихэ мүртөө тэрэнэйнь оройдоол 33,1 мянган гектарынь хаһа саг соогоо хахалагдаа. Сэлэнгын аймагай колхоз, совхозууд оройдоол 546 гектар намарай паар агротехническэ таатай болзор соонь хахалаа. Харин бэшэниинь хожом болошоһон, газарай хүрьһэнэй хүрэхэ дүтэлшэһэн хойно элдүүрилэгдээ бшуу. Намарай паар хахалалгые үнжагайруулха мүртөө, зарим ажахынууд тэрэнээ муугаар хахалһан байна. Үнгэрһэн намар олонхи нютагуудта хура бороо ехэ орожо, газарай хүрьһэн яһала шиигтэй байгаа. Теэд дан хожом хахалһан газарта хүрьһэниинь хэршье шиигтэй һаа, эгээл һайн ургаса үгэхэ гэжэ найдахань бэрхэтэй. Юуб гэхэдэ, тэрэнь шухала бодосуудаар дутамаг байха ха юм.

Эдэ бүгэдые хараада абажа, илангаяа намарай паар, сэбэр паарай муугаар хахалагдаһан дээрэһээнь ажахынуудай агрономууд технологическа картанууд дээрээ хубилалта оруулжа, сагай уларилда тааруулан, хабартаа хаана ямар хүдэлмэри хэхээ урид тодорхойлхо зэргэтэй.

Түрүү технологическа онол аргануудые үйлэдбэридэ нэбтэрүүлжэ, шэнэ техникэ түргэнөөр, һайнаар ашаглажа, үйлэдбэриин ашаг үрэ үгэлгые дээшэлүүлхэ шухала гэжэ КПСС-эй ЦК-гай партида, совет арадта хандаһан Хандалга соо хэлэгдэнэ. Энэ талаар манай республикын таряашадта һайн арга боломжо, нөөсэнүүд бии.

Нэгэдэхеэр, энэ жэлдэ хабарынь хожом болотор хүйтэн байхаар хүлеэгдэжэ байһан дээрэһээнь түрүү дүй дүршэл, научна шэнжэлгын олон жэлэй үрэ дүн хараада абажа, хабарай тарилгын бүхы хүдэлмэрине эгээл таатай һайн хаһа саг соонь, эрхим шанартайгаар хэхэ хэрэгтэй болоно.

Хабарай эртын борнойлгые абаад үзэе. Энээнһээ урда жэлнүүдтэ республикын олонхи ажахынууд сэбэр паар, намарай паарые хабар эртэ заабол борнойлжо, шииг нойтыень хушадаг байгаа. Энэмнай үнэндөө, шииг нойтоор дутамаг, хуурайшаг хүрьһэтэй газарые борнойлходо туһа болохоһоо байтагай тодхор татадаг. Юуб гэхэдэ, хахалһан газарые борнойлжо хүрьһыень урбуулхада, байгаа болоһон шииг нойтониинь бүри түргэн хатажа, дэмы алдагдана, ажал, хүсэн ехэ гаргагдаад, эсэстээ орооһо тарянай ургасые өөдэтэй дээшэлүүлдэггүй байна бшуу. Хабар эртэ борнойлогдоһон газарай хүрьһые 18 хоноод байхада шэнжэлжэ үзэхэдэмнай, доошоо 5 сантиметртэ шииг нойтониинь борнойлогдоогүй газарайхиһаа 2.1 процентээр бага болоһон байдаг. Харин 5-һаа 10 сантиметр гүнзэгыдэ шииг нойтониинь 1,5 процентээр хороһон байдаг. Хахалһан газарай хүрьһэндэ байһан 1 процент шииг нойтон гээшэ гектар бүхэндэ 25 тонно уһанай ороһонтой жэшээтэй.

Түрүү ажахынуудай дүй дүршэл дээрэһээ харахада, хахалһан газарай шииг нойтые һайнаар бариха гэбэл, тэрэниие хабар эртэ борнойлхын орондо, хадхууртай катогоор нягтаруулан даруулаа һаа, дээрэ гэжэ һанагдана. Тиигээд тариха болотор тэрэ газарые ондоо ямаршье зэмсэгээр элдүүрилһэнэй хэрэггүй. Харин үрэһөө тариха болоходоол газарай буртаг үбһые сэбэрлэхын, хүрьһыень бага зэргэ зөөлэрүүлхын тула культиватор шэрэхэдэ болоно. Удаань тариһанай һүүлдэ дээрэһээнь тусгаар хадхууртай каток шэрэжэ, хүрьһыень нягтаруулан даруулха байна. Паарые хадхууртай катогоор ингэжэ даруулхада шэниисын ургаса гектарай 2 центнер хүрэтэр дээшэлдэг юм.

Хахалһан газарые намар катогоор нягтаруулан даруулаад, хабар дахин элдүүрилэнгүй орхиходо хүрьһэнэй дээгүүр нимгэхэн хатуу хальһан бии болодог. Илангаяа намарынь шииг нойто ехэтэй байһан газарта тиимэ бүри хатуу хальһан бии болодог гээшэ. Олон жэлэй ажаглалта дээрэһээ харахада, паар дээрэхи хүрьһэнэй тэрэ нимгэн хальһые борнойгоор үгы хэжэ болохогүй байна. Юуб гэхэдэ, тэрэ хальһаниинь газарай хүрьһэнэй һалхинда үлеэгдэхэдэ, дээрэхи шоройень хушаад, шииг нойтыень дээшэнь ехэ табинагүй бшуу. Буряадай хүдөө ажахын институдай таряан ажалай кафедрынхидай шэнжэлжэ үзэһэнэй ёһоор, **борнойлогдоһон газарай хүрьһэн апрелиин 22-һоо майн 14 болотор хабарай һалхинда үлеэгдэжэ, 173,6 тонно дээрэхи һайн шоройнь хиидэжэ ошоһон байба. Харин намарынь катогоор нягтаруулаад, хабар борнойлоогүй орхиһон, дээрээ хальһатай байһан хүрьһэтэй газарай оройдоол 2,7 тонно шоройнь һалхинда хиидээ. Тиихэдэ хабар борнойлогдоһон газарай хүрьһэн доошоо 20 сантиметр гүнзэгыдэ 6,3 процент шииг нойтотой байхадань, борнойлогдоогүй, дээрээ хальһатай байһан хүрьһэн 7,7 процент шииг нойтотой байгаа.**

Иигээд ерэхэдээ, хахалагдаһан газар дээгүүрээ хальһатаал байхадаа муу, заабол борнойлхо хэрэгтэй гэдэг. һанамжа зүб бэшэ болоно.

II. ЗҮБӨӨР ЭЛДҮҮРИЛБЭЛ — ЕХЭ УРГАСА

Газарай хүрьһэ зүбөөр элдүүрилжэ, буртаг үбһэнэй үндэһэ үгы хэхэ гээшэ баһал шухала хүдэлмэри болоно. Паар дээрэ эртын тарилга хэхэ үедэ буртаг үбһэн ургажа үрдидэггүй. тиимэһээ тарихын урда газарта культиваци хэһэнэй үлүү гэжэ олонхи мэргэжэлтэд тоолодог. Тиигээд ехэнхидээ газараа элдүүрилэнгүй таридаг байна.

Энэ һанамжые зүб гэхын аргагүй. Дүй дүршэл дээрэһээ харахада, майн 5—6 багта, заримдаа апрелиин һүүл багааршье сэбэр болон намарай паар дээрэ буртаг үбһэн бии боложо эхилдэг. Тарянай үрэһэ тарихынгаа урда культиваци хэжэ, үндэһыень үгы хээгүй һаа, буртаг үбһэн ургасатай адли гаралсажа, шэниисэ болон бусадшье ургамалнуудай ургасые ехээр доошонь оруулдаг байна. **Зарим ажахынууд паар дээрэ буртаг үбһэ сэбэрлэхэмнай гээд тарихынгаа урда дисктэй лущильник шэрэдэг зантай. Энэ яашье таарахагүй. «Имагтал КПГ-4 түхэлэй культиватор гү, али КШ-3,6 түхэлэй культиватор борнойтойгоор шэрэжэ, паарые элдүүрилээ һаа, һураггүй дээрэ. Намарай паар гү, али сэбэр паарые үрэһэ тарихын урда культиватораар элдүүрилхэдэ шэниисын ургаса гектарай 1,9—2 центнерээр дээшэлдэг гэжэ дүй дүршэл харуулна.**

Зундаа муугаар элдүүрилэгдэһэн сэбэр паар, мүн хайша хэрэгээр хахалагдаһан намарай паарай газар мүнөө шииг нойтоор элбэг байгаад, нигээд дулаан болоходо, тэндэ буртаг үбһэнэй ехээр гаража эхилхэ аюул бии. Тиимэһээ тэндэ буртаг үбһэн гаража эхилээгүй аа гү гэжэ агрономууд үдэр бүри наринаар адаглан хараха, хаанахи полиие хэзээ элдүүрилжэ эхилхэб гэжэ зүбөөр тодорхойлхо зэргэтэй.

Республика дотор энэ жэлдэ аяар 70 процент таряалан хабар хахалагдажа таригдаха болоно гэжэ дээрэ хэлээ һэмди. Эгээл тиимэһээ газарые һайнаар хаһа сагтань зүбөөр хахалха гээшэ тон шухала. **Олонхи колхоз, совхозуудай дүй дүршэл дээрэһээ харахада, хабар шадаал һаа эртэ газараа хахалжа, плугуудай анзаһанайнь урда заатагүй хутагануудые тодхожо, агрегадтаа заабол хадхууртай каток шагтагалаад, элдүүрилхэдэ алишье талаараа һайн байна. Харин хабар хожом хахалагдаһан газар тэрэнһээ һураггүй муу байдаг.**

Ургамалай ургажа эдеэшэхэ болзорой богони байһаниие хараада абажа, тарянай жэгдэ һайнаар гарахынь, газарай шииг нойто зүбөөр хэрэглэхын тула газар хахалха, тариха хүдэлмэрине шадаал һаа түргэнөөр дүүргэхэ, бүхы техникые хоёр халаанда хүдэлгэхэ хэрэгтэй. **Жэшээнь, газараа һүнинь хахалаад, хойто үдэрынь тэндэ үрэһэ тариха, хахалалга тарилга хоёрой хоорондо забһар гаргахагүй гэжэ оролдохо тон шухала. Юуб гэхэдэ, дүй дүршэл дээрэһээ харахада, шэниисын үрэһэн хүрьһэн соо ороод байхадаа, түрүүшын сүүдхэдэ өөрынгөө шэгнүүрһээ 35—41 процент хэмжээнэй шииг нойто хэрэглэдэг.** Иигээд ерэхэдээ, хахалагдаһан газарта хаһа саг соонь үрэһэ тарягүй һаа, үнэтэй шииг нойтон дэмы алдагдаха болоно.

Орооһото ургамалнуудые тариха газарыешье хабар эртэхэн хахалхада хожом хахалаашаһаа һураггүй дээрэ байдаг гэжэ дүй дүршэл харуулна. **Туршалгын станциинхидай шэнжэлжэ үзэһэнэй ёһоор, газарыень хабар эртэ хахалаад тариһан газарта обёосой ургаса хожом болоһон хойно хахалаашада орходоо гектарай 2,6 центнерээр дээшээ абтана. Илангаяа буртаг үбһэ ургаһан газарые хабар шадаал һаа, эртэ хахалха хэрэгтэй.** Техникэ дутамаг байжа, хабар эртэ хахалха аргагүй һаань, газарта түрүүн КПП-2,2 түхэлэй культиватораар 10—12 сантиметр гүнзэгыдэ элдүүрилээд, дээрэһээнь каток шэрэжэ нягтаруулха байна. Хабарай һалхинда үлеэгдэжэ хүрьһэнэй шииг нойтон ехээр алдагдадаг гээшэ. Тиимэһээ газарай хүрьһэ хадхууртай катогоор даруулан нягтаруулхада шииг нойтониинь ехэ хатадаггүй. **Ажаглалта дээрэһээ харахада, дарагдажа нягтаруулагдаһан хүрьһэн наранда түргэн дулаасажа, тарянайнь ургаса 3—4 хоногоор урид гарадаг. Энээнэй ашаар гектарай 1,5—2 центнерээр дээшэ ургаса абтана.**

Даһангүйгөөр, нэгэ жэгдэ гүнзэгыдэ хахалһан газарһаа хэзээдэшье һайн ургаса гарадаг гэжэ хүн бүхэн мэдэхэ.

Тиимэһээ тракторист бүхэн плугаа зүбөөр тааруулан тодхожо, хэр гүнзэгыдэ хахалагданаб гэжэ наринаар хаража ябаха зэргэтэй. Яахадааб гэхэдэ, муугаар, жэгдэ бэшээр хахалагдаһан газарта тарянай үрэһэн нэгэн гэхэдээ, дан гүнзэгыдэ үгышье һаа, дан гүйхэндэ таригдашана бшуу. Энээнһээ боложо, нэгэ тээгээ үдхэн, нүгөө тээгээ шэнгэн ургаса гарадаг ха юм.

III. ҮШӨӨ ДАХИН ЭЛДҮҮРИЛГЭ, ҮТЭГЖҮҮЛГЭ ТУХАЙ

Манай эндэ гол түлэб майн 5-һаа 15 болотор шэниисэ таригдадаг гээшэ. Харин обёос, ешмээн майн 15-һаа 25 болотор таригдана.

Газараа хабар эртэ хахалхадаа, һалхинда үлеэлгэдэг хүнгэн хүрьһэтэй таряалангые шаблаатай анзаһаар хахалжа огто болохогүй. Имагтал хүрьһыень урбуулангүй доогуурнь элдүүрилхэ байна. Боро хүрьһэтэй газарые 20 сантиметрһээ гүйхэноор хахалжа болохогүй. **Буряадай хүдөө ажахын туршалгын станциинхидай дүй дүршэл дээрэһээ харахада, намарай паар, мүн газараа хабар хахалхадаашье доошонь 12—14—16 сантиметр гүнзэгыдэ элдүүрилһэн таряалангай ургаса гүнзэгыдэ хахалаашаһаа гектарай 3—4 центнерээр доошоо байна. Харин 20—22 сантиметр гүнзэгыдэ хүрьһыень урбуулангүй элдүүрилхэдэ ургасань һураггүй дээшээ байгаа.**

Һолоомын узуурые элдүүрилхэдээ, энэ хүдэлмэрине эртэ, хүрьһэнэй шииг нойтоной хатаагүйдэнь хэхэ шухала. Шоройень урбуулангүй хахалаад, һүүлдэнь СЗС-2,1 гү, али СЗС-9 түхэлэй сеялкээр тарижа. удаань катогоор нягтаруулан даруулжа. үрэһые 8—9 сантиметртэ, шииг нойто элбэгтэй һаань, 6—7 сантиметр гүнзэгыдэ оруулхада өөрэгүй.

Һалхинда үлеэгдэжэ муудадаг хүрьһэтэй газарта минеральна үтэгжүүлгэ, илангаяа азотно үтэгжүүлгэ оруулхада ургасань нилээд дээшэлнэ. Мүн энэ жэлдэ үрэһэ тарихатаяа хамта гектарай 10—15 килограмм ургасада ашаг шэмэ үгэхөөр хараадуулан тусхай нормоор суперфосфат оруулха байна.

Гэхэтэй хамта тарянай ургасын һая гаража байхада, олонхи нютагуудта хура бороо мүртэй ородоггүй, хүрьһэндэ шииг нойтон нэмэдэггүй гээшэ. Энэ үедэ минеральна үтэгжүүлгые газарай хүрьһэн дээгүүр тараажа, дээрэһээнь борной, культиватор шэрэхэдэ өөдэтэй ашаг үрэ үгэдэггүй. Тиигэнхаар, үтэгжүүлгые шорой руу гүнзэгыдэ, 10 сантиметр хүрэтэр доошонь оруулаад байхада, тэрэнь ургамалай үндэһэндэ шэмэ үгэнэ ха юм. Теэд манай промышленность хатуу үтэгжүүлгэ хүрьһэндэ доро оруулха тусхай машина үшөө бүтээнэгүй. Харин шэнгэн үтэгжүүлгэ — аммиагтай уһые хүрьһэндэ оруулхада бараг ааб даа.

Жэшээнь, Буряадай хүдөө ажахын туршалгын станциинхид КПП-2,2 түхэлэй культиваторта тусхай түхеэрэлгэ тодхоод, газарай хүрьһэ урбуулангүй доогуурнь элдүүрилхэдээ нэгэ мүһэн шэнгэн үтэгжүүлгэ оруулалсана. Тиигэжэ аммиагтай уһан гектарай 300 килограмм хүртэхөөр доошонь 12—14 сантиметр гүнзэгыдэ оруулагдана.

Аммиагтай уһа оруулхада хэр ашагтай байһаниинь хүдөө ажахын станциинхидай дүй дүршэл дээрэһээ хаража болоно. **Һүүлэй 3 жэлдэ тэдэнэрэй шэниисэ тариха газартаа элдүүрилгэ хэхэтээ алли аммиагтай уһа оруулхадань, гектарай 12,2 центнер ургаса абтаа. Тиимэ үтэгжүүлгэ оруулаагүй газарһаань гектарай 6 центнер ургаса гараба. Обёосой ургасашье баһал гектарай 5—6 центнерээр дээшэлээ. Мүн үтэгжүүлгэ оруулһан зеленкын ургаса нилээд ехэ байгаа.**

Ондоогоор хэлэбэл, һалхинда үлеэгдэдэг хүнгэн хүрьһэтэй газарые шаблаагүй плугаар шоройень урбуулангүйгөөр элдүүрилхэ мүртөө тэндээ аммиагтай уһа оруулхада ургаса хараа байса дээшэлнэ. Иигэжэ ургамалай үндэһэнэй байха газарта үтэгжүүлгэ оруулхада ашаг үрэ ехэтэй байхаһаа гадна, зөөридэ алмалтатайшье байна. Юуб гэхэдэ, хүрьһэнэй дээгүүр тараахада үтэгжүүлгын горитой хубинь миин хосорно бшуу.

Аммиагтай уһа абадаг тусхай амһартатай ажахынууд энэ үтэгжүүлгые зүбөөр хэрэглэхын тула тусхай звенонуудые эмхидхэжэ, КПП-2,2 түхэлэй культиваторта үтэгжүүлгэ тараадаг ГАН-8, ГАН-16 түхэлэй машинануудые холбоод, аммиагтай уһа хүрьһэндэ зүбөөр оруулха байна. Тиимэ үтэгжүүлгые хүрьһэндэ оруулха тусгаар звенонуудые «Сельхозтехникын» аймагуудай нэгэдэлдэ бии болгоо һаа, таарамжатай.

Уһагүй аммиагые ехээр зөөжэ абаад, газарайнгаа хүрьһэндэ оруулжа туршаха сагнай ерээ. Юуб гэхэдэ, аммиагтай уһа, селитрэ зөөхэ, хадагалхань нилээд гаргашатай байна ха юм. Тиигээдшье уһагүй аммиагта 82,3 процент хүрэтэр азот байдаг. Иимэ үтэгжүүлгые Хурамхаанай, Баргажанай аймагуудта хэрэглэбэл, ехэ зохисотой. Юуб гэхэдэ, тэндэхи газарай хүрьһэн һалхинда ехээр үлеэгдэжэ муудана, минеральна ондоо үтэгжүүлгэ зөөхэдэ холо, гаргаша ехэтэй болоно.

IV. ХАА ХААНАГҮЙ — ЗҮБ СЕВООБОРОТ

Хүнгэн элһэлиг, һалхинда үлеэгдэдэг хүрьһэтэй таряалан хамгаалхын тула зурууд зуруудаар газарыень хахалаад тарижа, хажуудахи зуруудынь хахалан, тарингүй орхидог арга бии гээшэ. Зурууд бүхэн 50—100 метр үргэнтэй байха ушартай. Теэд энэ онол арга үшөөл үргэнөөр хэрэглэгдэнэгүй.

Тусхайлбал, нёдондо республика дотор 43.738 гектарта таряан зурууд зуруудаар таригдаа. Зарим ажахынууд урдань зурууд зуруудаар таридаг газараа үргэлжэдэнь хахалжархиһан байха юм. Илангаяа Зэдын, Хяагтын, Мухар-Шэбэрэй аймагууд тиимэ тарилгаяа бага болгоо.

Манай эндэ һалхинда бүри ехээр үлеэгдэдэг хүрьһэтэй газарые зурууд зуруудаар хахалжа, нэгэндэнь тарижа, нүгөөдыень паар болгоходоо, зурууд бүхэниие 50 метрһээ үргэн бэшээр хэхэ ёһотой. Нариншаг зурууд байхадаа, тарянай ургаса һалхинда хиидэжэ ерэһэн элһэндэ ехээр сохюулха, даруулхагүй, шииг нойтошье барисатай байха.

Нёдондо Хурамхаанай аймаг 3000 гектар. таряа зурууд зуруудаар тариһан һаа, энэ жэлдэ 10 мянган гектарта тиимэ тарилга хэхээр хараална.

Һалхинда үлеэгдэдэг хүрьһэтэй газарые зурууд зуруудаар хүрьһыень урбуулангүй элдүүрилхэдээ, бүхы ажалыень шадамараар, нарин нягтаар эмхидхэхэ хэрэгтэй. Тэндэ гурба, дүрбэн политой севооборот хэрэглэбэл, зохисотой. Газарай хүрьһэ бүри һайнаар хамгаалхын тула нэгэ зуруудта орооһото ургамал таряад, хажуудахи зуруудынь миил элдүүрилжэ паар болгоод орхингүй, тэндэхи ямар нэгэ ондоо ургамал, жэшээнь, шара горчица таряа һаа шоройнь һалхинда үлеэгдэхэгүй байна. Тиихэдэ тарянайнь ургасашье 11—19 процентээр дээшэлдэг.

Олонхи нютагуудта таряалан дээрэ буртаг үбһэн — хяаг ногоон ехэ ургадаг дээрэһээ хүрьһэ хамгаалха хэрэгтэ горитой һаад ушаруулна. Юуб гэхэдэ, хяаг ургадаг газарые шаблаагүй анзаһаар хахалха аргагүй байна. Тиимэһээ хяагтай газарта тарянайнь ургаса доошолно. Газараа гүйхэнөөр хахалжа, муугаар элдүүрилдэг дээрэһээ таряалан дээрэ ехэнхидээ хяаг ногоон ургана.

Хяаг ногоое үгы хэхын тула газарыень паар болгожо, тэрэнээ хабар эртэ КПЭ-3,8 түхэлэй хүндэ культиватораар хэдэн дахин элдүүрилжэ, буртаг үбһэнэй үндэһэ таһалха, үндэһэнэй байдаг доорохи шииг нойтыень хатааха шухала. Зундаа хура боросогой орожо эхилхэдэ, тэрэнээ шаблаатай плугаар 28—30 сантиметр гүнзэгыгөөр хахалха ёһотой.

Боро хүрьһэтэй газарай дээрэхи үрэжэлтэй шоройнь нимгэн гээд, зарим агрономууд тэрэниие гүнзэгыдэ хахалха дурагүй байдаг. Теэд олон жэлэй дүй дүршэл дээрэһээ харахада, боро хүрьһэтэй газарай иллювиальна шоройень урбуулжа өөдэнь гаргахада, тарянай ургаса зарим тэды дээшэлдэг байна.

Жэшээнь, Буряадай хүдөө ажахын станциинхид 1953—1954 онуудта оройдоол 18—20 сантиметр гумусна шоройтой газарые доошонь 29—30 сантиметр гүнзэгыдэ хахалаад, шэниисэ тарихадань, миил юрэ 20—22 сантиметр гүнзэгыдэ хахалаашаһаа ургасань гектарай 1 центнерээр ехэ байгаа. Тиигээд 1962 ондо дахин дабтажа, тэрэнээ баһал 30 сантиметр гүнзэгыдэ хахалхадань, шэниисын ургаса гектарай 4.8 центнерээр дээшэлээ. Буряадай хүдөө ажахын институдай таряан ажалай кафедрын эрдэмтэд А. М. Филатов, Д. Д. Хингеев гэгшэдэй хэһэн туршалга дээ-

рэһээ харахада, бор
һэтэй газарые паар
доо бүри гүнзэгыгөө
хадань, миил 20—2
метр гүнзэгыдэ ха
һаа ургасань гектар
2,2 центнерээр ехэ

Республикын а
дай зарим таряа
да гүбээгэй ташалан
даг аад, газар эл
агротехникые хаз
бал, хүрьһэниинь
һайрамай уһанда
гэмтэ аюул ушард
лан, налуу газарые
ямар шэг руунь ха
дүүрилхэб гэжэ урид
жолхо байна. Тиимэ
ташалан руунь бэш
хүндэлөөшэнь хаха
лоомынь узуурые
гүй, шоройень доог
дүүрилхэ ушартай.
барине сахягүй
Мухар-Шэбэрэй, Зэ
хааминай, Прибай
Улаан-Үдын, Түнхэн
магуудай ехэхэн
хүрьһэн хадаһаа
уһанда нуража гэмт

Тэрэшэлэн үрэһэ
зуруудтайгаар, хэ
лэн тариха, тарилг
зор, үрэһэ тариха н
бөөр тодорхойлхо.
классай хүрэнгын
үрэһэнэй участогта
үрэһээ тарихын
дохо гэхэ мэтэ зааб
ринаар сахиха бай

Шэнэ, залуур газ
халха, элдүүрилхэ
дэн үгэ.

Байгша ондо а
най 60 мянган гект
залуур газар хахалх
сэблэнхэй.

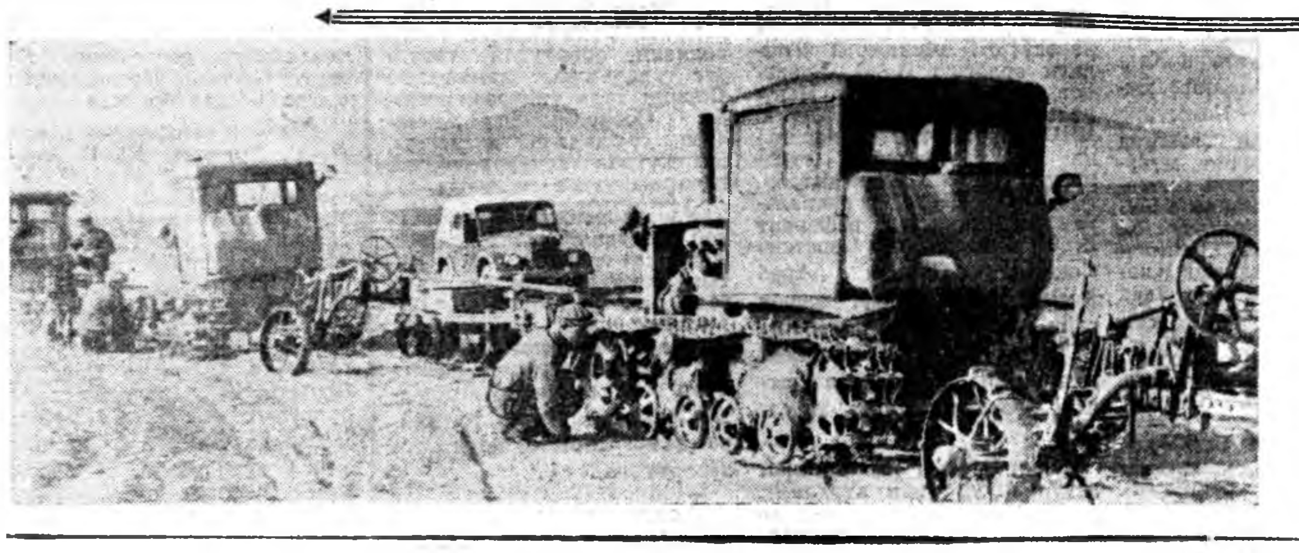
Нэн түрүүн үбһэ
мууса ургадаг, бол
болоһон сабшалан,
рние хахалжа, элд
ямар нэгэ ургамал
байна. **Абаһаар хү**
хүндэлэн цэрээд б
дые отолжо, һүүлдэ
борной, диск дээгү
дэн дахин шэрэжэ,
ень бутаруулха
Тиигээд хүрьһэнэй
хи үрэжэлые (гуму
сажа. 20—22 сант
гүнзэгы бэшээр
ушартай. Хахал
һүүлдэ дисктэй
утааша, хүндэлөөшэ
дахин шэрэхэ, кат
жа, шоройень тэгшэ
таруулха юм. Ингэ
рилһэнэй һүүлдэ т
али тэжээлэй ургам
хада болоно.

Агротехникын з
наринаар сахижа, о
бургааһа шугы с
хада, гүбээ газарые
халхада баһал
Илангаяа хада
Улаан-Үдын, Түнхэ
байкалиин аймагууд
лаар һайн дүршэлт

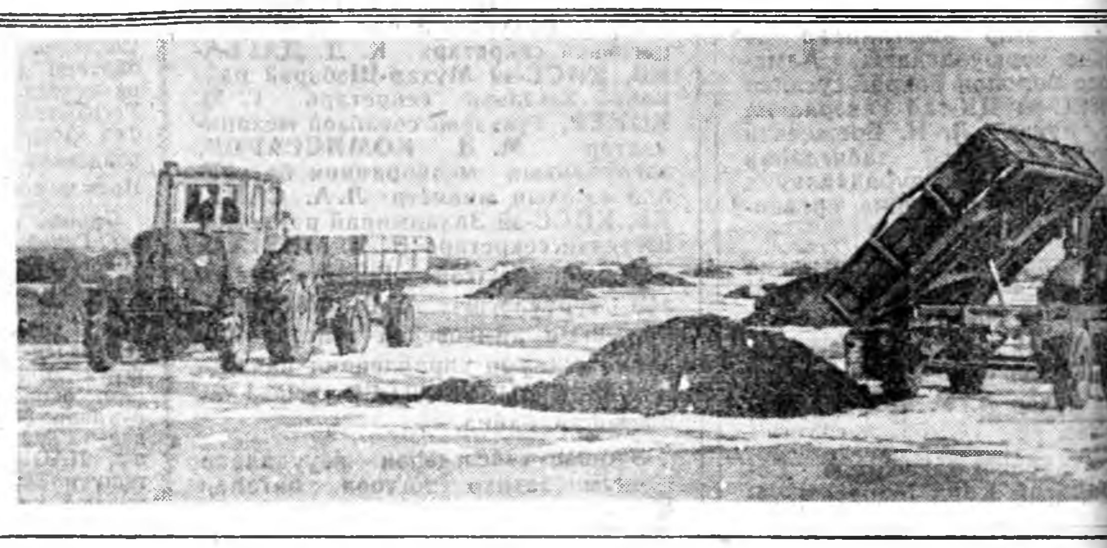
Уһа голой эрье
бургааһа шугы с
газарыень хахалба
нэйнь дээрэхи үрэж
зузаан байдаг. Тиим
рай бургааһа, шугы
түргэнөөр сэбэрлэ
рай тарилгын эхил
хахалжа, элдүүрил
ха байна. Тиигэж
һаа, энэ жэлдэ тэнд
ургамал тариха а
Шэнэ хахалһан газ
рилга хээд байхада
һээнь хадхууртай
нягтаруулан дарууп
тэй.

Хүдөө ажахын бү
малнуудые тариха,
агротехникын зааб
домжотой зүбөөр,
гаа байгаалиин саг
лай эрхэ байдалда
лан хэрэглэжэ, оро
ряа, хартаабха, обо
тэжээл элбэг ехээр
га боломжо колхоз
бүхэндэ бии.

Б. НИКО
КПСС-эй обкомой
ажахын т
даагшын ор
В. БО
Буряадай хүдөө а
институдай до
уялга дүү
В. ДАРХА
Буряадай хүдөө а
туршалгын ст
ахалагша
хүдэлмэр

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Мухар-Шэбэрэй аймагай «Эрдэм» совхозой таряашад газарай хүрьһэнэй һайса гэдэмсээр газараа хахалхын тула трактор, плугуудаа полевой станда абаашанхай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Ивалгын туршалга - үйлэдбэрилгын ажахын механизаторнууд мүнөө үедэ тарянай, кукурузын газарта наг шэбхэ түлэг гаргажа байна.

М. НАМЖИЛОВАЙ фото.

ООН-ой ГЕНЕРАЛЬНА АССАМБЛЕЙН IV ТУСХАЙ СЕССИИН ПЛЕНАРНА ЗАСЕДАНИ ДЭЭРЭ А. А. ГРОМЫКЫН ХЭЛЭҺЭН ҮГЭ

НЬЮ-ЙОРК. (ТАСС). КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр А. А. Громыко апрелиин 11-дэ ООН-ой Генеральна Ассамблейн IV тусхай сессиин пленарна заседани дээрэ үгэ хэлээ.

Генеральна Ассамблей уласхоорондын экономическа холбооной асуудалнуудые хаража үзэхын тула ООН-ой түүхэдэ түрүүшын тусхайлан зарлагдаба,— гэжэ А. А. Громыко мэдүүлбэ.

Экономическа хүгжэлтын асуудалнуудые уласхоорондын эхэ хуралдаанай зүбшэн хэлсэлгэдэ табиһан ушар мүнөө сагай дэлхэй дээрэ эхэ хубилалтануудай боложо байһые гэршэлнэ.

Тэхэ зуура, хүгжэжэ байгаа олохон оронууд мүнөө хүрэтэр монополис капиталай зүгһөө мүлжэгдэжэ байһаар гэжэ Совет делегациин толгойлогшо тэмдэглээ.

Һүүлэй һаранuудта дэлхэйн хэдэ хэдэн районуудаар эдеэ хоолой зүйлнүүд ехээр дуталдадаг болоо, тэрэшэлэн элшэ хүсэнэй ба валютын хямаралнууд бэрхэшээлнүүдые бүри ехээр һужэрөөбэ.

Уласхоорондын экономическа харилсаанай гуримые эрс шууд шэнэдхэн хубилгаха, эдэ асуудалнуудые шиидхэхэ гол шэглэлнүүдэй нэгэн болохо гэжэ Советскэ Союз, социалис хани нэгэдэлтэ оронууд тоолоно. Тэрэ тоодо империализмһаа колониализмын үлэгдэлнүүдые, тэгшэ эрхэгүй байдалые сүм зайсуулха шухала байна.

Сүлөөтэ тогтонилгын гол оронууд тушаа тусхайлан тэмдэглэхые хүсэхэ байнаб гэжэ А. А. Громыко мэдүүлбэ. Энэ ёһон байгаалиингаа баялигуудые сүлөөтэйгөөр, дабтан хэлэнэб — сүлөөтэйгөөр эдлэхэ гүрэн бүхэнэй эрхыень сэхэ шууд хүндэлхэ эрилтэ табина. Гадаадын капиталые гүрэнэйнгөө мэдэлдэ оруулха, тэрээндэ хиналта тогтоохо эрхэ сүлөөтэ тогтонилгын гол ёһондо хамаадаха байһаниинь лабтай. Эдэ бодомжонуудай бэелүүлэгдэхые хүсэдэг хүгжэжэ байгаа оронуудай эрилтэнүүдые Советскэ Союз дэмжэнэ.

Колониализмда эсэргүү тэмсэлые дэмжэхэ, сүлөөрһэн оронуудтай харилсаа холбоо тогтоохо, тэдээндэ шухала туһаламжа ба дэмжэлгэ үзүүлхэ гэһэн хараа бодолоо Совет гүрэн 50 гаран жэлэй турша соо баримталан бэелүүлнэ.

Вусад оронуудта Советскэ Союзай үзүүлдэг экономическа, научно-техническэ туһаламжын дэлисэ хэмжээе тоонуудаар тодорхойлон харуулхань бэрхэтэй байха хаш. Манай туһаламжаар мянга шахуу промышленна ба бусад томо барилганууд хүгжэжэ байгаа оронуудта баригданхай гү,али баригдана гэжэ хэлэхэ байнаб. Тэдэнэй тоодо Египедтэхи — Асуан, Индидэхи — Бхилаи гэхэ мэтэ ехэ барилганууд ороно гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглэбэ.

Манай үзүүлдэг туһаламжа һаяшаг тогтоһон гүрэнүүд дотор индустриин бааза, тэрэнэй гол һалбаринуудые бии болгохо ябадалда түбхын түрүүн зорюулагдана. Энэнь арадай ажахын ехэ ехэ зорилгонуудые шиидхэхэ, гээгдэлыень зайсуулха, тиимэ болохолоороо, экономическа ба политическэ бэеэ даанги байдалыень бэхи жүүлхэ үндэһэ һуури болохо байна бшуу.

Манай харилсаа холбооной үшөө нэгэ шухала талань юуб гэхэдэ, түсэбэй ёһоор бэелүүлэгдэдэг, һаяын гүрэнүүдэй саашанхи хүгжэлтэдэ хабаатай дотоодын программануудтай энэмнай холбогдодог юм.

Шахардуу байдал һуларуулгын, эб найрамдалай аша туһада бүхы дэлхэйн оршом соо эдэ гүрэнүүдтэй хамта ябуулгануудые хэхэ гэжэ эрмэлзэхээр байхабди, шиидхэгдэхээр болоһон уласхоорондын асуудалнуудые хамтадаа шиидхэхэ, тэдэ гүрэнүүдэй сүлөөтэ, бэеэ дааһан байдалда, социально-экономическа түрүү ёһоной шэнэдхэлгэнүүдые бэелүүлхэ эрхэдэнь хархис хүсэнүүдэй зүгһөө халдан добтолдог ябадалда харюу үгэхын тула оролдолго гаргажа үргэлжэлхэбди. Иимэ хараа бодол Советскэ Союзай Коммунис партяар тодорхойлогдонхой, оршон байдалай хубилалгын нүлөөндэ ородоггүй, харин сэхэ шууд баримталан бэелүүлэгдэдэг хараа бодол болоно.

Национально-сүлөөрэлгын хүдэлөөе тэрэнэй зайлашагүй союзнигһаань — социалис хани нэгэдэлтэ гүрэнүүдһээ таһалха гэдэг һэдэлгэнүүдтэ манай орон урда мэтээр эсэргүүсэн тэмсэхэ байха. Дэлхэйе «үгытэй», «баян» оронуудта хубааха тухай, социалис оронуудые, колониальна дарлалта доро байһан оронуудһаа тон ехэ баялигуудыень буляан абаһан бусад мэдээжэ гүрэнүүдые адлидхадаг хорото хуурмаг хараа бодолые теориингшье, бодото байдалайшье талаар хэзээшье зүбшөөхэгүйбди.

Һүүлэй үедэ хэдэн олон оронуудта, тэрэ тоодо хүгжэжэ байгаа оронууд дотор, түлишын ба элшэ хүсэнэй хэрэгсэлнүүд ехээр дуталдадаг болонхой.

Өөһэдынгөө экономическа ашаг туһые хамгаалхын тула, эзэрхэг түримхэй добтолгоор эбдэгдэһэн эрхээ һэргээн эдэлхын тула хэдэ хэдэн хэмжээнүүдые абаһан араб гүрэнүүдые элшэ хүсэнэй талаар бүхы бэрхэшээлнүүдэй тохёолдоһондо зэмэтэй гэжэ гэмнэхэ һэдэлгэ гаргадаг хүнүүдшье бии. Теэд энэнь бодото баримтануудые үндэһөөрнь хазагайруулһан ябадал болоно.

Иимэ бэрхэшээлэй тохёолдоһоной түлөө харюусалгын гол хубиие дааха ёһотой гадаадын нефтяной компанинуудай ябуулгые шууд хизаарлабал, энэ кризисһээ гаража болохо гээд тоолодог оронуудые дэмжэнэбди гэжэ А. А. Громыко мэдүүлбэ.

Удаан болзортой хэдэ хэдэн шухала проектнүүдые, тэрэ тоодо элшэ хүсэнэй талаар хараалагдаха проектнүүдые бэелүүлхын тула Европын гүрэнүүдэй оролдолго хүсэлэлгэ нэгэдхэхэ гэжэ Советскэ Союз, социалис оронууд Европодохи аюулгүй байдалай ба харилсаа холбооной асуудалнуудаар зарлагдаһан зүблөөн дээрэ дурадхана. Энэмнай Европоһоо ондоо тээгүүршье экономическа харилсаа холбоо хүгжөөхэдэ таараахаар шухала хубита болохо.

Дэлхэй дээрэ эб найрамдал сахилгын ба батадхалгын хэрэгые — гол шухала энэ эрилтэ сахяад байбал, экономическа, мүн ондоо ямаршье һалбарида хабаатай, эгээн таарамжатай харилсаа холбоон бэелүүлэгдэжэ болохо гэжэ совет делегациие толгойлогшо тусхайлан тэмдэглээ.

Эб найрамдалда, уласхоорондын шахардуу байдал һуларуулха ябадалда эсэргүүсэдэг хүсэнүүд зэбсэгээ хуряагаагүй байһаар. Эдэ бүгэдэ ямар ушар удхатайб гэхэдэ, шахардуу байдал улам һуларуулха, тэрэнэй һэргээгдэхэгүйн тула саашадаа хамтын оролдолго хүсэлэлгэ гаргаха шухала байна.

Амгалан байдал хангаха гэжэ үнэн зүрхэнһөө эрмэлзэдэг бүхы хүнүүдэй оролдолго хүсэлэлгэеэ нэгэдхэхыень Советскэ Союз уряална. «Бата бэхи эб найрамдал, гүрэнүүдэй хоорондын амгалан харилсаа холбоон бусад олон шухала зорилгонуудые — национальна сүлөөрэлгын, социальна дэбжэлтын, элдэб оронуудай хоорондын экономическа тон тэгшэ бэшэ байдалые зайсуулхын тула бүри таатай оршон байдал мүн лэ хангаха байха» гэжэ КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Л. И. Брежнев тусхайлан заагаа һэн.

Сессиин хүдэлмэриин бүтэмжэтэй һайнаар үнгэрхые шухалада тоолонобди гэжэ саашадаа А. А. Громыко мэдүүлбэ. Сессидэ хабаадагшадай тон олонхинь иимэ һанамжатай гэжэ багсаахаар Зүгөөр, зариман ондоо хүсэл эрмэлзэлтэй хаш.

Сессиин үндэр дээдэ зорилгонуудта харша ондоо һанаашалгануудтайгаар зарим нэгэнэй ерэһыень гэршэлһэн үгэнүүд дуулдана. Теэд «гадагуур ехэ гүрэнүүд» тухай үндэһэгүй хооһон шашалдаануд, хорото һанаашалгануудшье, Советскэ Союз, тэрэнэй эб найрамдалта политика тушаа, эзэрхэг түримхэй хүсэнүүдтэ эсэргүүсэн тэмсэхэ политика арадуудай эрхэ сүлөө хамгаалдаг политика тушаа хардалга гүрдэлгэнүүдшье гүрэнүүдэй хоорондын харилсаа холбоо хангаха, таарамжатай шиидхэбэринүүдые олохо гэдэг хүсэл эрмэлзэлдэ харша ябуулгануудыень далдалжа шадахагүй.

ООН-ой Генеральна Ассамблейн мүнөөнэй тусхай сесси бүхы хүдэлмэреэрээ, абаһан таарамжатай шиидхэбэринүүдээрээ шахардуу байдал улам һуларуулха хэрэгтэ, эб найрамдал бэхижүүлхэ, уласхоорондын харилсаа холбоо хүгжөөхэ хэрэгтэ зохихо хубитаяа оруулха байха гээд Советскэ Союз найдана гэжэ А. А. Громыко түгэсхэл доторoo хэлэбэ.

ХҮН ХЭР ҮНДЭР ГАЗАРТА БАЙЖА ШАДАХАБ?

Элүүр бэетэй хүн дээдэ захань 5000 метр далайн нюрууһаа үндэр газарта, юрын оршон байдалда һаадгүй ажамидаржа шадаха. Таджигай ССР-эй Наукануудай академиин медико-биологическа экспедици — Памирай хадануудаар аяншалһан эрдэмтэд — иимэ тобшолол хээ. Тиихэ зуураа, үндэр газарта гараһан хүнэй бэе тэндэ дадахын, кислородой дутагдал, ягаа улаан элшэнүүдэй радиаци, агаарай байдал болон шиг нойтые дабахын тула ямар хүсэлэлтэ гарганаб гэжэ элирүүлһэн байна.

Үндэр хадын оройдо гараһан хүнэй бэе махабадта горитой хубилалтанууд болодог. Заримандаа иимэ ушар аюултайшье байжа магад. Тиимэһээ үндэрые дабахадаа, тэбдэһэнэй хэрэггүй. Яаралгүй ябаһаар бэеэ дадхааха шухала. Урда тээнь үзэгдөөгүй юумэндэ хүнэй бэе 20—30 үдэрэй туршада дададаг.

— Үндэртэ дадалга (адаптаци) бэлэхэнээр туйлагдадаггүй, — гэжэ экспедициин толгойлогшо, Таджикистанай Наукануудай академиин гэшүүн-корреспондент, профессор Яхья Рахимов хөөрэнэ. Тиигэбэшье, энэнь оршон байдалда, жэшээнь, замбуулин хүдар ниидэхэ гү, али далайн гүн руу орохо болоо һаа, сэгнэгдэшэгүй һайн бэлэдхэл болохо ааб даа.

Хада уулануудта тодхогдоһон, Таджигай медигүүдэй лабораториин түрүүшын «дабхарынь» Фортомбек леднигэй (баруун-хойто Памир) эхиндэхи ногоон нугада оршодог. Далайн нюрууһаа 4000 метр үндэртэ научна городогой хүдэлмэри 3-дахи зунаа үргэлжэлнэ.

Лабораториин хоёрдохи «дабхар» — саһаар хэгдэһэн «гурбан таһалгатай байра» 5600 метртэ оршоно. Эгээл иимэ гурбадахи, дүрбэдэхи «байранууд» 6000, 6500 метрэй тэмдэгтэ хүрэнэ. Эдэ байранууд шэнжэлхы бүхы хэрэгсэлээр гүйсэд хангагданхай. Эндэхи хүдэлмэрилэгшэд нэгэдэхи «дабхарта» байжа һайн дадаһанайнгаа һүүлээр дээшээ гарадаг. Тиихэдээ тусхай хараалагдаһан сагай хугасаа соо байрладаг.

Медико - биологическа шэнжэлэл хэжэ байһан бүлэг хүнүүд нёдондо зун Памирай эгээл дээдэ захада — Коммунизмын пик гэдэгтэ хүрөө һэн. 7495 метрэй тэмдэгтэй газарта 17 сагаан хулгана абаашагдаһан юм. Һонирхолтой шэнжэлэлгэнүүд хэгдээ. Бүри үндэр газарта оршодог лаборатори дэлхэй дээрэ үгы юм.

Дээдэ «дабхарнуудай» бүхы хүдэлмэриие «саһан барас», (7 мянган метр үндэрые дабаһан хүнүүдые манай орондо иигэжэ нэрлэдэг) спортын мастер Владимир Машков хүтэлбэрилөө бэлэй. Мэргэжэлээрээ врач, экспедициин научна хүдэлмэрилэгшэ В. Машков спортсмен нүхэдтэйгөө хамта хүдэлмэриингөө аюулгүй байлгые хангаха зорилгоор, бүхы хабаадагшадаа һайтар бэлдэһэн байгаа.

Таджигай медигүүдэй шэнжэлэлгэ уласхоорондын ехэ һонирхол үүсхээ. Бүмбэрсэг дэлхэйн арба миллион шахуу зон хада хангил газарнуудта ажаһуудаг. Саашадаа, үндэр газарнуудай шэнжэлэгдэн хэрэглэгдэхэ тума, эндэ байдаг хүн зоной тоо улам олошорхо.

Хониншод ба геологууд, ангуушад болон альпинистнууд эрдэмтэй заабаринуудые баримтална. Эдэнь Казахстанда, газарайнь 93 шахуу процентынь хадалиг газарта, илангаяа шухала.

ЮРИЙ ХРЕНОВ.
АПН-эй корреспондент.

Буряадай уран зохёолшодой съездые угтуулан

РАССКАЗ

Цырендулма ДОНДОГОЙ

ГЭМЭЭ НАМАНШАЛГА

Хүнүүд, би угаа ехэ зэмэтэйб! Үгы, би хүниие алаагүйб, хулгай хээгүйб. Теэд ямар зэмэтэй хүмши гэжэ гү? Байзагты, намайе бү яаруулагты, би эхинһээнь хүү хөөрэһүү.

Би ганса һамганай басаган һэнби. Тиимэ, эхэмни намайе үбгэнгүйгөөр түрэһэн юм. Минии эсэгэ хэн байһан юм гэжэ би мүнөө хүрэтэр мэдэхэгүйб. Би үхибүүн ябахадаа, эсэгэтэй хүнүүдтэ ятараа атаархадаг һэнбиб! Нүхэд басагад, хүбүүдни хэнэйбши гэжэ хүнэй асуухада: «Намдагай Сэрэнэй... энээнэй, тэрээнэй» гэлдээд лэ, эсэгынгээ нэрые тоб байса хэлэхэ.

Тиихэдэнь би? «Пирагнайн Сэмжэдэй» гэжэ аалихан гүбэрхэб. Эхынгээ эсэгые — Пирагнай гээшые нюдэ амандаашье хаража үзөөһэн бэшэб: минии гарахада, үни зааянда хада гэртээ харин байгаа гэдэг. Тиигээшье һаань, би «Пирагнайн» гэжэ обогтой хүм. «Сэмжэдэй» гэжэ гү, али «Сэмжэдон» гэжэ ябаха гүб?

Нэгэтэ тугал эрьюулжэ ябатараа, утаариин нүхэ руу хүлөө шэхэжэ унашоод, һөөл ехээр үбдэхэдөө:

— Аба! Аба! — гэжэ оолоожо байгаад уйлаа бэлэйб. Ходо хабтагайгаар хүшаатай байдаг нүхэн аад, юундэ һула байһан юм?..

Этигэнэ гүт, али үгы гү? Үнгэрхэдөө, фронтдо ябаһан эсэганэр тухайдань гашуудалта саарһанай абтахада, үетэндөө атаархадаг бэлэйб. «Минии эсэгэтэй байгаа һаамни, иигээд лэ фашистнүүдтэй дайлалдажа ябатараа үхэхэ һэн» гэжэ һанахаб.

Дайнай эхилһэн жэлдэ һургуулида орохо болобоб. Эхэмни мал дээрэ хүдэлдэг, сүлөөгүй байгаа. Тиигээд лэ намайе бригадиртай һуулгажа, артелиин түб — һургуулида эльгээхэ гэбэ. Сарпиинха бүдөөр оёоһон сүүмхэ соомни — ехэ наһатанай үзэдэг «Үзэглэл», гадар дээрээ зөөхэй дуһаашаһан нэгэ дэбтэр.

— Өөрөө ошохо сүлөөмнишье үгы даа. Нэгэ зохид айл оложо байлгана аабзат даа, Самбуухай, — гэжэ эжымни бригадирта захиба.

— Юун айлда гэжэ. Манайда байна ааб даа. Басагандашни гэжэ хэды тиил ороохо бэшүүлжэ абуужаб. Түрүүлэгшэ ойлгоно ааб даа. А?

— Хари, һайн хүн боложо, тиигэжэ үзөөрэйгты даа. Самбуухай, — гэжэ эжымни, барһан, баярлаа бэлэй.

Самбуу Жорхоев гэжэ анхандаа архиин һогтуугаар хүлөө хүлдэжэ, модон протезтэй болоһон хүн байгаа. Тэрээнһээ боложо, сэрэгэй албанда ошоогүй. Һэнэгтэй эрэшүүлэй фронт мордошоходо, Самбуу эбэртэ бодо малай бригадир болоо.

— Зай, Сэмжэд, нэгэ юумэ бии гү? Гаргал даа. Аман хатаад байна, — гэжэ бригадир эжыдэмни эмнис гэбэ. Эжы минии урдаһаа түбэгшээнгеэр хараад, баруун-хойтохи бурхан дороһоо үйһэн түйсэтэй юумэ асарба. Үйһэн түйсэ соо арза бии гэжэ һайн мэдэнэб. Тээсгэн эжы тогоо шабаад, түрүүшынхиинь дахин нэрэжэ, арза гаргаа һэн. Бишыхан улаан модон хундагаһаа галдаа дуһаахадань, хүхэ дүлэн носоо.

Маһалзаһан Самбуу аягатай архи абажа;

— Зай, Сэмжэд, басаганайшни һайн һурахын түлөө! — гээд ууҗархиба. Нэгэ хэды соо амяа татангүй байд гээд:

— Энэ... юун бэ? Би һүнэй архи гэжэ һанаалби, — гэбэ.

— Һүнэйл дөө, һүнэй. Арза, — гэбэ эжы.

— Өө, бэрхэлши, Сэмжэд. Ажалаа хэнгүй, архи нэрээд байдаг ха юмши.

— Һэ, ажалаа хэнгүй байгаа һаам, малнай хуу хосорхо бэшэ һэн гү?

— Зүб хэлэнэш даа. Һүни нэрээ хүн бээзш даа. Архиин лэ байбал, намда ондоо юун хэрэгтэйб даа, Сэмжэд. Ажал гээшэшни ябаха ёһоороо ябана ааб даа, — гэбэ Самбуу. — Алез, үшөө нэгые аягалалши. Зосоомни һөөл гоё болоод байна. А?

— Һогтошохот!

— Болииш дөө-өө, Сэмжэд. Юу һогтохо һэнбиб. Нүхэр, Жорхойн Самбуу гээшэшни бүхэригхэн лэ эрэ байха даа. Зай! Аягалыш даа. Ши өөрөө баряагүй байнаш. Хоюулан... барижархия, — гэбэ.

Эжы дурата дурагүйгөөр үшөө нэгые Самбууда хэжэ үгэбэ. Самбуу духаряагаа түргэхэн абаад, эжытэй мүргэлдүүлээд, гансата ууҗархиба. Хоёрдохи духаряагаа хүнтэрүүлхэдэшье, хоер нюдэниинь хялар болоҗо эхилбэ. «Самбуу хялар болоод ябаһа һэн» гэжэ хэн нэгэнэй хэлээ һаа, хүн бүхэн удхыень ойлгодог, бригадир хэрэг шиидхэжэ бирахагүй, тэрээнтэй уулзаһанайшье шортоо гэжэ мэдэдэг һэн.

— С-Сэмжэд! Ши залуудаа барагхан лэ басаган ябадаг һэнши даа. А? Теэд... намайе дүтэ үзэдэггүй һэнши. А? Юундэ тиигэгшэ һэмши?

— Зай, хашартайгтыл даа, саашаа. Юун хэрэггүй юумэеэ хэлэжэ захалбабта?

— Бишни барагхан эрэ байхалдеэ. Сэдьхэлхэнээ яһала ханахалши даа.

— Иигээд лэ һогтожо эхилбэ гээшэгта? Сээнтэрээ хүрэжэ ошохо хүн гүт, али үгы гү? Али басагыемни тэргэһээ унагаажа гэмтээжэрхихэгта?

— Басаганайнгаа түлөө айгаа һаашни, хоноод ябуужаб. Һургуули нүгөөдэр эхилхэ хаям даа. Хоюулан нэгэ дахин жаргажа хоноё.

— Та... та... Ганса бэе эхэнэр хадамни, баһахаяа, доромжолхоёо һанаагта? Үтэр тонилогты эндэһээ! Би үглөө басагаяа өөрөө хүргэхэб! Өөрөө байра оложо байлгахаб. Гар-р-р эндэһээ! Ша-ма-хан-да баһуулхагүйб!

— А-а! Намһаа ондоо хүндэ баһуулһандаа эрэгүйгөөр энээние гаргаагүи? — гээд Самбуу тархияа хазагад гүүлэн, нам тээшэ зангаба. Гэнтэ нэгэ юумэн «пяс!» гэшэбэ. Самбуу үрөөһэн модон хүл дээрээ тохигод гэжэ бодомсоороо, зүүн хасараа баряадхиба. Тиигээд айхабтар муухай бэлин-шэбшэг хэлээд, эжыемни шаажархиха гэхэдээ, хии ябуулжархиба.

Бишье шашхажа мэдээ һаабзаб даа. Минии шашхыые дуулаад, гүүртын һамгад гүйлдэжэ ерэхэдээ, булта Самбууе хамһажа хараагаад ябуулаа бэлэй.

Абагүй байһандамнай, бригадир маниие баһажа, эжыемни сохихоёо һанаа гэжэ ойлгоһон би бүхэли һүниндөө бархираа һэм. Эжышье, гүүртын һамгадшье һаатуулжа ядаа. Тиигэжэ унадаг үбшэнтэй болоод, тэрэ жэлдээ һургуулида ороогүйб.

Тэрэ гэһээр гуша гаран жэлэй үнгэрөөшье бол, ёро муутай ушарые үсэгэлдэр болоһон мэтэ элеэр һанадагби. Юундэб гэхэдэ, эсэгэгүйдэжэ уйдадагшье һаа, манайда эрэ хүнэй орожо ерээд, эжытэймни дуугаралсахадань, ямаршье наадаар наадажа байгаа һаа, тэрэнээ орхёод, бэлтысэ хараад һуушадаг байгааб. Тиимэһээ Самбуугай хэлэһэн үгэ бүхэниие хадуужа, нюдэнэйнь сагаан шүдэнэйнь сагаан хоёр хайшан гэнэб гэжэ хаража һуугаа ха юмбиб.

Арбан класс дүүргээд, хүдөө ажахын институдай агрокомой факультедэй хоёрдохи курсада һуража байхадамни, эжымни наһа бараа.

— Һургуулияа дүүргэжэ, һайн хүнтэй ганзагаа ниилүүлжэ һуугаарай даа. — гэжэ эжымни захяад мордоһон юм. Би өөрөөшье эсэгэгүйгөөр тэнжэжэ, голдоо хүртэһэн хүн хадаа, заяандаашье хадамда гарангүйгөөр үхибүүтэй болохогүйб гэжэ тангариглаһан байгааб.

Институдта һуража байхадаа, Түнхэнэй нэгэ хүбүүнтэй нүхэсэдэг һэм. Ямар зохидоор нүхэсэдэг һэмбибди!

Нэгэтэ Борьёогой совхоздо хабарай тарилгын үедэ практикада байгаад бусабаб. Минии ерэхые хүлеэжэ ядажа байһандал, таһалгымни басагад үрдилдэжэ, ама аманһаа абалсажа байгаад, һониниие дуулгабад.

— Бадма-Ханда! Майн нэгэнээр юун болоо гэжэ һананабши?— гэжэ дэржэгэнүүр Света хуугайлба.

— Тиимэ, тиимэ! Майн нэгэнээр,—гэжэ хүнэй үгые ходо дабтан дэмжэдэг Сэржүүхэй дуугарба.

— Байлши, Сэржүүхэй!.. Мэдэнэ гүш, Бадма-Ханда! Долоодохи таһалгын һэрбэгэнүүр басагад суглараад, айлда ошожо архидаа. Яагааб даа, тэрэ шинии Дамдиние уряа.

— Дамдин шиниингээ һэшхэлдэ арсаха гээбы гэһэмни, тэдээнтэй ошоол, бузаршни.

— Тиигээ, тиигээ! Ошоо!

— Тэндээ хэды болотороо сэнгээ юм, бү мэдэе. Табадахи курсын һаглагар Нинэтэй бүхэли үдэшэндөө тан цавайгаа гэлсэнэ. Яагааб даа, тэрэ гошхогор уйтан юбхэтэй ябадаг басаган.

Миниишье досоо бүтэшөө һэн бэзэ даа. Бэе бэедээ үнэн сэхэ ябаха гэжэ ямар гоёор хэлсэгшэ һэнбибди. Иигээд лэ юумэн гээшэ хиитооһон болоод лэ дүүрэшэдэг юм бы даа.

Үнишье болонгүй, үүдыемнай хүн тоншобо.

— Орогты, орогты, орогты! — гэжэ дэржэгэнүүр Света һүүхирбэ. Үүдэн түргэн нээгдээд... Дамдин орожо ерээ.

— Сайн, басагад!

— Сайн, сайн! Ши һайн гүш? — гэбэ Света.

— Би яахабиб даа, — гээд Дамдин минии орон тээшэ дүтэлбэ. Басагад бэе бэедээ эмнилсээд, түргэн гаража ябашаба.

— Бадма-Ханда! Ерээ ха юмши даа. Ятараа шамаяа хүлеэбэ гээшэбиб, хүваа.

— Намда бү дүтэлэ!

— Юундэ?

— Бү дүтэлэ гэнэб!

— Яабаш, хүваа?

— Намда иимэ нүхэр хэрэггүй!

— Бадма-Ханда!

— Хойш!

— Бадма-Ханда, али хүн нам тухай муу юумэ хэлээ гү?

— Би шамтай дуу гаралсахагүйб. Гараад яба!

— Бадма-Ханда, би шамда гомдоноб.

— Би шамда гомдоноб! Хожом намда бү ерэ, намтай бү уулза, — гээд, Дамдиниие таһалга соохоо намнажа гаргажархёо бэлэйб. Тэрээнһээ хойшо Дамдин намтай эблэрхэ гэжэ хэды дахин оролдоо, гуйгаа. Би урагша абажа үгөөгүй һэм.

Ямар ехэ алдуу хэһэнээ би хожомынь ойлгооб. Тон ехээр хожомдожо ойлгооб!

Дамдинһаа хойшо хэды олон хүбүүдтэй ушарааб. Зүгөөр тэдэнэй нэгэнииньшье минии сэдьхэлые татажа шадаагүй.

Институт дүүргэһэнэйнгээ һүүлдэ табан жэл болоод, Дамдинтай Улаан-Үдэдэ уулзаабди. Намтай уулзахадаа, магнайгаа хаха баярлан алдаа һэн. Хуушан гомдол, муулараа дууһыень мартаад, хоюулан сэхэ бүхэеэ хөөрэлдөөбди. Тиихэдээл тэрэ Майн нэгэнээр сугтаа суглараад байлсаһан Нина гээшэнь Дамдинай бүлэнсэг байгаа гэжэ мэдээ һэмби. Дамдин нютагайнгаа нэгэ басагантай ниилэжэ, хоёр үхибүүтэй болонхой. «Гэрэй ажалда бэрхэшье һаа, шамайе хүсэхэгүй. Зүбшөөхэ һаашни, һамганһаа һалаад, шамдаа ерэхэб» гэхэдэнь би огто таһа буруушаагаа һэмби. Үнгэрһэн юумые тэхэрюулжэ болохогүйл!

Өөрөө хадамда гараагүйб. Гуша һайса гараһан хойноо, нэгэ хүнтэй танилсаад, ниилэхэ гэжэ байтарни, автомобилиин аюулда орожо, наһа барашоо һэн. Тэрэ гэһээр табан жэл болохонь.

Би гэдэһэн соогоо үхибүүтэй үлөөб. Тэрэмни намаяа ехээр зобоожо гараа һэн даа, хөөрхы. Наһатай боложо нарайлха гээшэ амар бэшэ байгаа һэн. Нарайлалгын стол дээрэ үхэхэ түрэхэ хоёрой хоорондо зобожо хэбтэхэдээ, үхибүүнэйнгээ шарайешье харангүй хосорхомни хаяа гэжэ нэгэ мэдээ ороходоо һанаа һэмби. Харин хөөхэйнгөө гарамсаар, хамаг үбшэн хуу дэгдэшэһэн шэнги сүлөө ороод:

— Үхибүүем харуулыт! Хүбүүн гү, али басаган гү? —гэжэ һүлэмхишэг хоолойгоор асуугаа бэлэйб.

— Басаган! Эхын нүхэр! — гэбэ хүгшэн акушер.

Яһалашье эхын нүхэр ургахал байгаа. Теэд...

Басагамни, газар уһан дээрэ түрэһэн гансахан басагамни бэе муутай байгаа.

Ямаршье илбарай, туранхай басагатай байгаа гээшэ биб? Эдеэ ядаһандаа тураагүй. Хүхэмни үлүү гарама һүтэй байгаа. Басагамни баража хүхэдэггүй һэн.

Эмшэдшье хэды оролдооб даа. Би өөрөө һүзэгтэй хүн бэшэб. Теэд басаганайнгаа үбшэлхэдэ, заримдаа шүдхэртэшье ошохоор бэлэн бологшо һэм.

Басагамни наһа барашоо. Басагаяа хүдөөлһөөр, хоёр һара боложо байнаб. Дүрбэн үендөө хүрөөшье һаа, хөөхэймни хүлдэшье, хэлэндэшье ороогүй һэн.

Битнай, хүнүүд, басаганайнгаа урда угаа ехэ гэмтэйб. Басагамни ямаршьегүй элүүр үхибүүн байха һэн даа. Хэрбээ... Архиин һогтуугай үедэ бии болоһон байгаа ха юм, хөөрхымни. Үнөөхи ниилэхээ байһан хүмни архида дуратай байһан юм һэн. Үхэһэн хүниие зэмэлхэ гэжэ яалайб. Би өөрөөл зэмэтэйб, гансал өөрөө!..

ХИЛЫН СААНАҺАА
телефон · телеграф · радио

НЬЮ-ЙОРК

НЬЮ-ЙОРКДО УУЛЗАЛГА БОЛОБО

ТАСС

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр А. А. Громыко Франциин гадаадын хэрэгүүдэй министр М. Жобертэй уулзажа, хөөрэлдэһэн байна.

СССР-эй ба Франциин хоорондохи политическэ зүбшэлэлгэнүүдэй үндэһөөр совет-француз харилсаанай асуудалнуудые, мүн уласхоорондын хэдэ хэдэн асуудалнуудые, тэдэнэй тоодо аюулгүй байдалай ба харилсаа холбооной талаар ниитэ европын зүблөөнэй хүдэлмэри, Дунын Зүүн зүгтэхи байдал болон ООН-ой Генеральна Ассамблейн тусхай сесси тухай асуудалнуудые хаража үзэбэ.

КПСС-эй ЦК-гай политбюрогой гэшүүн, СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр А. А. Громыко Алжирай Арадай-Демократическа Республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Х. Бумедьентэй хөөрэлдэбэ.

Хоёр талые һонирхуулдаг асуудалнуудаар, тэдэнэй тоодо ООН-ой Генеральна Ассамблейн тусхай VI сессиин хүдэлмэритэй холбоотой асуудалнуудаар һанамжануудаа хэлсэһэн байна.

ГАВАНА

ГАВАНАДА УУЛЗАЛГА БОЛОБО

ТАСС

Кубын Компартиин ЦК-гай Нэгэдэхи секретарь, Революционно правительствын Премьер-Министр Фидель Кастро албанай хэрэгээр эндэ ерээд байһан «Фондо де культура экономика» гэжэ хэблэлэй директор Ф. Х. Алехо түрүүтэй Мексикын соёлой ажал ябуулагшадай делегацитай уулзаба. Кубын ба Мексикын арадуудай, правительствануудай хоорондохи хани харилсаа үргэдхэхэ асуудалнууд хөөрэлдөөнэй үедэ зүбшэн хэлсэгдээ.

Кубын президент Освальдо Дортикос Мексикэһээ ерэһэн айлшадтай уулзаба. Хоёр ороной хоорондын соёлой, эрдэм ба техникын, экономическа, худалдаа наймаанай харилсаанай асуудалнуудые хоёр тала зүбшэн хэлсээ.

Юумэнэй үнэ сэн хүндэрнэ

Элшэ хүсэнэй дутагдал, мүнгэнэй үнын уналга боложо, капиталис оронуудта юумэнэй үнэн сэн ехээр хүндэрнэ.

Март һарада Францида юумэнэй үнэ сэн, нёдондо жэлэй энэ үеынхитэй жэшэбэл, 15,2 процентээр хүндэрһэн байна. Эдеэ хоолой зүйлнүүд, хубсаһа хунар, медицинскэ хаһгалга илангаяа хүндэрөө гээд ажалай бүгэдэ ниитын конфедераци тэмдэглэнэ. Апрелиин 8-һаа орон дотор һүн үнэтэй болоо.

Холбоото Штадуудтахи Нью-Йоркын, Чикагын ба бусад хотонуудта барлагдан гарадаг ехэ ехэ газетэнүүдэй сэн нэмэһэн байна.

ДАМАСК

Буудалдаан үргэлжэлһөөр

ТАСС

Апрелиин 10-най үглөөгүүр Сириин ба Израилиин сэрэгүүдэй хоорондохи хэдэ хэдэн участогуудта ехэ буугаар буудалдаһан байна.

Сириин сэрэгэй командованиин түлөөлэгшын мэдээсэһэнэй ёһоор, Сириин сэрэгшэд Израилиин сэрэгүүдэй бэхилэлгэнүүдые ехэ буугаар буудаа.

БУДАПЕШТ

Тодорхойлхы хэмжээ ябуулганууд хараалагдаа

ТАСС

СССР-эй ба ВНР-эй хоорондо соёлой харилсаа тогтоохо зорилготой правительстванууд хоорондын комиссиин сесси апрелиин 8-һаа 10 хүрэтэр эндэ боложо дүүрэә. СССР-эй, ВНР-эй хоорондохи соёлой харилсаа холбоон улам үргэдэжэ байна гээд сессидэ хабаадагшад тэмдэглэбэ.

Хоёр ороной хоорондын харилсаа саашадань хүгжөөхэ тодорхой хэмжээ ябуулгануудые сесси хараалаа.

ВАРШАВА

Польшын Сеймэй сесси

ТАСС

Польшын Сеймэй сесси эндэ боложо, хүдөө ажахыгаа саашадань хүгжөөхэ асуудалнуудые депутадууд хаража үзөө. ПОРП-ын ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, ПНР-эй хүдөө ажахын министр К. Барциковский сесси дээрэ үгэ хэлэхэдээ, малай тэжээл бардам хүрэхөөр бэлэдхэхэ гээшэ хүдөө ажахын үйлэдбэриие саашадань хүгжөөхэ хэрэгтэ шухала үүргэ дүүргэхэ байна гэжэ тэмдэглээ. Тарилгын газарые, хүдөө ажахын машинануудые һайнаар ашаглаха шухала.

Гэр байра бариха асуудалаар парти, правительствын гаргаһан шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ асуудал депутадууд зүбшэн хэлсэһэн байна.

ПАРИЖ

Ж. Марше Ф. Миттерантай уулзаа

ТАСС

Франциин Коммунис партиин Генеральна секретарь Ж. Марше президентын һунгалтада зорюулжа, зүүнэй үзэлтэй хүсэнүүдһээ дэбжүүлэгдэһэн хамтын кандидат Ф. Миттерантай уулзаба. Һунгалтын урда тээхи хүдэлмэридэ хабаатай асуудалнуудые хөөрэлдөөнэй үедэ зүбшэн хэлсээ.

ХАНОЙ

Вьетнамай Эсэгэ ороноо хамгаалха фронтын ЦК-гай пленум

ТАСС

Вьетнамай Эсэгэ ороноо хамгаалха фронтын (ОФВ) ЦК-гай V пленум эндэ нээгдэбэ. Мүнөө ДРВ-гэй бүхы политическэ партинуудые, ниитын эмхинүүдые нэгэдүүлдэг энэ эмхиин зорилгонуудые пленум зүбшэлхэ байна.

ДРВ-гэй президент, ОФВ-гэй ЦК-гай Президиумэй түрүүлэгшэ Тон Дык Тханг пленум нээгээ. Тодорхойлон хэлэбэл, республикынгаа экономико дары түргөөр һэргээн хүгжөөхэ эршэтэ ажалай мүрысөөндэ Вьетнамай Демократическа Республикын хүн зониие элсүүлэн хабаадуулха шухала гэжэ тэрэ тэмдэглэбэ.

ОФВ-гэй ЦК-гай генеральна секретарь Чан Хыу Зует пленум дээрэ элидхэл хээ.

НЬЮ-ЙОРК

Г. МЕИР ТУШААЛЬҺАА БУУХА ТУХАЙ МЭДҮҮЛГЭ БАРИБА

ТАСС

Израилиин премьер-министр Г. Меир тушаалһаа бууха тухай мэдүүлгэ Израилиин президент Кацирта барюулба. Энэнь Меирэй толгойлдог Израилиин бүхы правительство тушаалһаа бууха ёһотой гэһэн удхатай.

1973 оной октябрь һарада болоһон дайн Тель-Авивай эзэрхэг түримхэй хараа шэглэлэй буруу байһые элирхэйлээ һэн. Энээнһээ уламжалан, орон доторхи политическэ байдалай ахир түлюур болоходонь, Израилиин премьер-министр иимэ шиидхэбэри абаба гээшэ.

А Н ҮСХЭБЭРИЛГЭ ШУДАЛНА

Забайкалиин ангай совхозой хүдэлмэришэдэй ажаһуудаг тосхондохи дунда һургуулиин юһэдэхи классай һурагшад ан үсхэбэрилгөөр 70 часай тусхай программа шудалдаг болобо. Ангай совхозой главна зоотехник А. Н. Соболев һурагшадтай хэшээл үнгэргэхэдөө, совхозойнгоо тэжээмэл ангуудые харуулдаг юм.

Ангай совхоздо ан харууһалха тусхай мэргэжэлтэй хүдэлмэришэд дуталдадаг. Тиимэһээ совхозой дирекци һургуулиин хүтэлбэрилэгшэдтэй хөөрэлдэжэ, һурагшадай дундаһаа ан үсхэбэрилгэдэ дуратайшуулые элирхэйлнэ, энэ талаар мэргэжэлтэй болохо хэрэгтэнь али болохоор туһална. Байгша оной һуралсалай жэлдэ ангай ажахыгаар үзэһэн материалаа һурагшад арбадахи класста үргэлжэлүүлхэ юм.

Хойто, саада жэлһээ ан үсхэбэрилдэг совхозой хүдэлмэришэд өөһэдынгөө хүбүүд, басагадтай тэжээмэл ангуудаа харууһалдаг болохонь.

Ф. СТЕПАНОВ.

ТОЛИ

ЭНЭ ХУУДАҺАНДАМНАЙ УНШАГТЫ

Уншагшадай асуудалда—харюу.

Шог ёгто мурнууд.

Арадай аман зохёолһоо

АРАД ЗОНОЙ ТҮҮХЭ, ХЭЛЭН ТУХАЙ

(Асуудалнуудта харюу)

Сэлэнгын аймагай Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой гэшүүн К. Будаев болон бусад уншагшадай асуудалнуудта харюусанабди.

1. Ород хэлэндэ богатырь, караул, орда, Ессентуки гэжэ үгэнүүд ямар хэлэнһээ абтааб?

Түүрэг, монгол, славян болон бусад арадууд түүхынгээ хүгжэлтын үедэ соёл культурын болоод экономикын талаар хоорондоо харилсаа холбоотой байһан. Тиимэһээ славян арадуудай хэлэнүүдтэ монгол, түүрэг үгэнүүд, мүн баһа монгол, түүрэг хэлэнүүдтэ славян үгэнүүд бии юм. (Мүнөөнэй славян хэлэтэн хэд бэ гэхэдэ, ород, украин, белорус, чех, словак, поляк, болгар гэхэ мэтын арадууд; түүрэг хэлэтэн — туркмен, азербайджан, казах, киргиз, узбек, татар, башкир, чуваш, яхад болон бусад; монгол хэлэтэн гэбэл, халха-монгол, буряад, хальмаг, дагуур, дунсян, монгор гэхэ мэтын арадууд болоно). Жэшээнь, таанарай һураһан **богатырь, караул, орда** гэжэ үгэнүүд ород хэлэндэ түүрэг, монгол хэлэнүүдһээ үнинэй дамжан оронхой. **Богатырь** гэһэн үгэ урдын ород хэлэндэ бии байһан гэжэ М. Фасмер А. Г. Преображенский хоёрой бүтээлнүүд соо тэмдэглээтэй. (М. Фасмерай «Этимологический словарь русского языка» гэжэ номой нэгэдэхи ботиин 183-дахи хуудаһанда, А. Г. Преображенскиин баһал иимэ нэрэтэй нэгэдэхи ботиин 71-дэхи хуудаһанда харагты). Энэ үгые эртэ урдын түүрэг хэлэндэ **багатур,** хуушан монголоор **багаатур** гэдэг байгаа.

Мүн лэ үнинһөө хойшо ород хэлэндэ байдаг **караул, орда** гэһэн үгэнүүдые урдын түүрэг хэлэһэнэй **карагул, орда (орду),** хуушан монгол **харагуул, орда (ордо)** гэжэ үгэнүүдтэй сасуулаябди. **Багатур (багаатур), карагул (харагуул)** мэтын түүрэг, монгол үгэнүүдэй анхан сагай **-ага-, -агу- (-ау-)** абянууд хожомынь **-аа-, -уу-** гэһэн удаан аялганууд боложо хубилһан байна. Мүнөө, жэшээлхэдэ, киргизүүд **баатыр, кароол** гэнэ (энэ хоёр үгые 1965 ондо хэблэгдэһэн киргиз-ород словарь сооһоо олохот); монгол, буряадууд **баатар, харуул** гэдэг гээшэ ааб даа. Тиимэһээ **богатырь, караул** мэтын үгэнүүд ород хэлэндэ нилээд үнинэй оронхой гэжэ дээрэ дурсагдаһан баримташье гэршэлнэ.

Эдэ үгэнүүд ород хэлэнһээ гадна, мүн украин, поляк, англи, немец хэлэнүүдтэ дамжажа ороһон байна. Жэшээнь, украинецууд **богатир,** полягууд **боhатур** гэнэ; белорус хэлэндэ **орда,** англи, немец, француз хэлэнүүдтэ һордэ, румын хэлэндэ орды гэдэг байна.

Зүгөөр, Ессентуки курортын нэрэ монгол хэлэнһээ абтаһан **юсэн туг** бэшэд гээшэ ха. Энэмнай ород хэлэндэ ороһон **йесен, туку** гэжэ черкес (адыгей) үгэнүүд юм гээд шэнжэлэгшэд тоолоно: **йесен** гээшэнь «дадаха», **туку** — «нютаг» гэһэн удхатай. Тиимэһээ Ессентуки гээшэ адыгей арадай хэлээр «дадаһан нютаг» гэжэ удхатай болоно. (М. С. Боднарскиин «Словарь географических названий» гэжэ номой 116-дахи хуудаһанда харагты).

2. Монгол хэлэтэн хэзээ ниишэ тиишэ тараһан байнаб?

XII—XIII зуун жэлнүүдэй үеэр хоорондоо дүтэрхы диалектнүүдһээ бүридэһэн нэгэн адлишуу монгол хэлэн боложо байһанаа, Чингэс хаанай гүрэн түрын һандаран һалахада, монгол үндэһэтэн иишэ тиишээ бутаран таража, ниитэ монгол хэлэнэй диалектнүүдһээнь тусгаар хэлэнүүд бии боложо таһарһан байна. XIII зуунай эхеэр Афганистан руу Чингэсэй эльгээһэн монголшууд тэндээ үлэжэ, амяараа хэлэтэй болоо һэн. Афганистанай монголнуудай хэлые **монгол** хэлэн гэдэг. Хитадай газарта үлэһэн монголнуудай нютаг хэлэнүүдһээ **дунсян, монгор, дагуур, баоань** мэтын баһал амяараа хэлэнүүд бии боложо таһарһан байна. Тиимэһээ халха, буряад, хальмаг хэлэнүүдһээ гадна, монгол, дунсян, монгор, дагуур, баоань мэтын хэлэнүүд баһал монгол хэлэнүүдэй бүлэгтэ оролсоно. Энээн тухайда профессор Г. Д. Санжеевэй «Сравнительная грамматика монгольских языков», Б. Х. Тодаевагай «Монгольские языки и диалекты Китая» гэжэ номуудта тодорхойгоор бэшээтэй.

Зүгөөр манай буряад зоной элинсэг хулинсагууд Чингэс хаанай ээрхэг түримхэй дайнуудай болохоһоо холо урид Алтай, Хангай, Саян уулануудаар, тэрэшэлэн мүнөө байгаа газар дайдадаа үни заяанай һууһан юм гэжэ түүхын, археологиин болон бусад баримтануудай ёһоор эрдэмтэд батална. XIII зуунай тэн багаар бэшэгдэһэн «Монголой нюуса тобшо» гэһэн ном соо, мүн XIV зуунай үедэхи Персиин түүхэшэн Рашид-ад-Динай зохёол дотор хори-түмэд (хоришуул), булгачин (булгадууд), экирэс (эхирэдүүд) гэхэ мэтын буряад угсаатан аймагууд тухай анха түрүүшынхиеэ дурдагданхай. XVI зуунай һүүл багта — XIII зуунай эхеэр Байгал шадархи монгол уг үндэһэтэн «буряад» гэжэ багахан угсаатанай нэрээр бултадаа нэрэшэжэ, буряад зон болоһон түүхэтэй. Мүн тэрэл үеэр эртын буряад диалектнүүд нэгэдэжэ, буряад зоной хэлэн бии боложо эхилээ. (Эндэ зон гэжэ үгэ народность, угсаатан — племя, эсэгэ—род гэһэн удхатайгаар хэрэглэгдэбэ).

3. «Буряад» гэжэ үгэ хаанаһаа бии болооб?

Эртэ балар сагта элдэб угсаатан али нэгэн ан амитании, тураг шубуудые уг гарбалнай юм гэжэ тоолодог, тэдэндэ шүтэдэг байһан. Жэшээнь, буряад угсаатанай элинсэг хулинсагынь шоные уг гарбалнай гэжэ тоолодог байһан туладаа, **чинос (чиносууд)** гэжэ нэрэшэһэн байха юм. Хожомынь тэдэ элинсэгүүднай түүрэг хэлэтэнэй мэдэлдэ орожо, чинос гэһэн монгол нэрэеэ **бүреэд (бөряэд)** гэжэ түүрэг хэлээр оршуулха баатай болоһон байгаа. Ушар юуб гэхэдэ, түүрэг хэлэтэн шоно гэжэ үгые **бүре (бэря)** гэдэг байгаа. Тиимэ дээрэһээ олоной тоогой **чинос (чиносууд)** гэжэ монгол нэрэ **бүреэд (буряад)** гэжэ түүрэг болгогдоһон байна. Тиин «буряад» гэһэн нэрэ эртэ урда сагай түүрэг хэлэнһээ дамжажа, монгол хэлэндэ ороо гээд эрдэмтэд тайбарилна. Түүрэг хэлэтэн, жэшээнь, башкир, киргизүүд **бүре,** казахууд **бөрү** гэжэ шоные мүнөөшье нэрлэнэ. Энээн тухайда Ц. Б. Цыдендамбаевай «Бурятские исторические хроники и родословные» гэжэ номой 277-хи хуудаһанда уншагты.

4. Буряад нютаг хэлэнүүд яахадаа хоорондоо илгаатайб?

XVII зуунай түрүүшын хахадһаа эхилжэ, Цэцэн хаанай аймагай сартуулнууд, Түшээтэ хаанай аймагай цонгоолнууд болон үдзөөнүүд, Сайн-Ноён хаанай хатиган гэхэ мэтын монгол угсаатан Халхын газарһаа Россин гүрэндэ нүүжэ ерээд, буряад арадай нэгэн шухала хубинь боложо ороһон байна. Тиимэһээ цонгоол, сартуулнуудай нютаг хэлэндэ, илангаяа абянуудай талаар халха монгол хэлэнтэй адлирхуу зүйлнүүд нилээд бии. Эрхүү, хори буряадуудай үгүүлдэг **с, ш, ж, з, һ** абянуудай орондо цонгоол, сартуулнууд **цагаан, чарга, джолоо, дзургаа, сара** гэжэ халха-монголнуудта дүтэрхыгөөр хэлсэнэ.

Энээнһээ гадна, урда сагта, илангаяа XVII зуунай үеэр буряад угсаатанай зариманиинь иишэ тиишээ бүлэг бүлэгөөрөө нүүдэг байгаа. Тусгаарлабал, Зэдын аймагай Инзагата нютагта, Сэлэнгын аймагай Ташар, Шанаа, Үдэнгэ нютагуудта алагүй, шоно, харануул, енгүүд, готол-бумал, хурамша мэтын эсэгын баруун буряадууд болбол атаган, хатиган, сартуул, цонгоол гэхэ зэргын монгол угай зоноор үнинэй суг хамта һуудаг. Үдэнгэ, Шанаа, Ташар, Инзагата нютагайхидай хэлэниинь Хяагта, Сэлэнгын цонгоолнуудай, Зэдын сартуулнуудай нютаг хэлэнүүдтэ дүтэрхы юм. Тэдэ нютагай зон **һ, ж, з** абянуудай орондо **с, дж, дз** гэжэ хэлэнэ. Тиихэдэ Ташар, Үдэнгэ нютагайхид **ц, ч** абянуудай хажуугаар хаа-яа мүн **с, ш** абянуудые хэрэглэнэ **(сэсэг, саг, шарга, шадал гэхэ мэтэ).** Энэ хадаа баруун буряадуудай нютаг хэлэнһээ үлэһэн абянууд мүн. Цонгоол, сартуулнууд **цэцэг, цаг, чарга, чадал** гэдэг.

Иимэ ушарһаа, мүн ондоошье шалтагаануудһаа боложо, буряад нютаг хэлэнүүд хоорондоо илгаатай байдаг.

5. Хальмаг зон хаанаһаа Волга шадар ерэжэ һуугааб?

Монголой баруун областьнуудта болон Джунгарида ойрадууд гэхэ гү, али баруун монголнууд үнинэй һууһан. Монголой хаашуулай хоорондо тэмсэл хёмороонуудай хододоо гарадаг болоһон дээрэһээ, мүн бэлшээриин газараар дуталдахадаа, ойрадуудай зариманиинь 1608 онһоо захалжа, бүлэг бүлэгөөрөө Волгын адагта нүүгээд, һайн дураараа Россин гүрэндэ орожо нэгэдэһэн юм. Тэдэ монголнууд (ойрадууд) саашадаа хальмаг гэжэ нэрэтэй болоһон байна. Тиихэлээрээ мүнөөнэй хальмаг зон XVII зуунай эхеэр Россин гүрэндэ нүүжэ ерэһэн ойрадуудай таһардаһаниинь мүн болоно.

Ц. БУДАЕВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, ахамад научна хүдэлмэрилэгшэ.

Хабар, дулаан хабар,
Хада майлаар табара.
Харьяа горходой хатар
Хараад зааха амара.

Урин зөөлэн һалхин,
Дуран соогоо үлеэ.
Хургы торгоор дахин
Ургын һалбархы хүлеэ.

Дуулим энэ үглөө
Дайдам нойрһоо һэргэнэл.
Унша шэнэ шүлэгөө,
Уран дууша жэргэмэл.

Халуун ороной бэшэг —
Галуун шубууд, һубари.
Али олон хэшэг
Дали дээрээ асара.

Голой эрьеын бургааһан,
Гүлгөө һэжэрэн найгалза.
Задаран гараад, набшаһан,
Бадаран татыш угалза.

Холшор залуу басаган,
Ходол досоом һанагда.
Хонгёо хоолой гарган,
Хониёо туугаад шамда.

Наран, арюун наран,
Харан намай мэшьеэ.
Элдин талаяа шаран,
Эльгээ хурсагр элшээ.

Булад минии хүлэг,
Бураздаа дээрээ дэбхэрэ.
Хабарай энэ шүлэг,
Хабатай дорюун эбхэрэ.

П. ЯХНОВЕЦКИИН зурагууд.

ШЭНЭ РОМАН ЗҮБШЭН ХЭЛСЭГДЭБЭ

Уран зохёолшо Цырен Галанов шэнэ роман бэшэжэ, һаяхан дүүргэбэ. Энэ романай үйлэнүүд 1918—1920 онуудта Хэжэнгэ, Хори нютагуудта болоно.

Энэ шэнэ зохёол зүбшэн хэлсэлгэдэ уран зохёолшод Д. Жалсараев, Ц. Галсанов, Б. Санжин, Н. Дамдинов, Б. Мунгонов, Ц. Бадмаев, Д. Эрдынеев, Ц. Жимбиев, К. Балков, В. Намсараев, Буряадай номой хэблэлэй директор Д. Дугаров, Буряадай номой хэблэлэй главна редактор Ю. Будаев гэгшэд хабаадалсаба.

Шэнэ романай һайн талые, дутуу дундануудые зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадагшад онсолон тэмдэглэбэ.

Манай корр.

ТААБАРИНУ

Шугы шэбэр шэнги,
Энхэ нуурай хулһан
ш
Амба сарай гэшхэһэн
ш
(Б

Тэмээгээр түрүүлээ,
Ямаагаар гадарлаа,
Адуугаар доторлоо,
Нохойгоор гэшхүүлээ.
(Шанд

Эхир хоёр гүлгэн
Энхэ тайгада гүйдэг.
(Шандаганай ш

Холын басагад
Хондолой сагаан.
(Боро гүр

Энхын басагад
Энгэр сагаан.
(Алаг т

Туран хаанай бэри
бэ

Туралтай үнеэнэй
Түлөөһэн бэлэйш.
(Түр

Ашаагүй модо зөөд
Һүхэгүй гэр баридаг
(Ша

Зааханшье болбол
ноёрх
Заргашашье болбол з
(За

Шубуун шэнги дали
Шонхор гэхэдэ шүд
(Үрэм

Утаһа миндаһа һуба
Орон дэлхэй бүрхөө
(Аба

Шабар лангын үрг
Шашаг ноён бултай
(Зумба

Сасын дуганай үүд
Санид гэсхы согдо
(Согсохи шуб

Хуһанда хонхо үлгөө
Хажуудань хүрэжэ
болох
(Шара зүгын

Шулуун гэр амаара
бар
(Хара

Халуунда даха үмд
Хүйтэндэ нюсэгэлдэг
(Бугын шуһан

Борогшоной толгой
Бургааһан ургаа.
(Бугын

Дансаран Доржогутабай

АГА, МЭНДЫЕМНИ АБА!

Аглаг үндэр
Алханаараа
Алдаршанхай,
Баатар сарюун
Алхамаараа
Батажанхай,
Одоо үеын
Омогорхолнай —
Одото Ага,
Уран шүлэгыем
Урин, хүлеэн
Тодожол аба!
Дуулим Онон,
Дульдургаараа
Дурдуулналши.
Ургаса, таряан,
Хурьгадаараа
Суурханалши.
Холын хараа —
Харгыгаараа
Хамтал нэгэ —
Совет бүлэ соо
Сэсэглэгшэ
Сэлгеэ Ага!

Зунай сагаар
Зугаалайгаарш
Зугаалаал һэм.
Үльгэр солоорш
Үрэ зүрхөө
Угаагаал һэм.
Минии зүгһөө
Мэндыемнн
Мэдэжэл аба, —
Мүрысөөндэ
Мүхөөгдөөгүй
Мэргэн Ага!
Залуу һайхан
Залаа зоноор
Бадарналши.
Замбиин сээжэдэ
Зандан мэтээр
Һалбарналши,
Хүдөө талын
Хүгжэм дуутай
Хүхинэг нютаг —
Нангин холын
Нарата Ага!

ДУЛАМЖАВЫН ПУШКИНДА

Монголой Арадай Республикын уран зурааша Дуламжавын Пушкинай бүтээлнүүд 1973 ондо «Байгал» журналай зургаадахи номерые шэмэглэжэ, олоной сэдьхэл хүдэлгэһэн юм. Тиигэжэл би энэ шүлэгөө зорюулааб.

Азиин хүнэй
Аажам шарай
Аали намдуун
бодолготожо,
«Байгал» сэтгүүл
Абан гэһээм
Байбал намайе сэхэл
отожо,
Дуламжавын
Дүлэн Пушкин
Дүүрэн бэлигээ жагсаажа,
Наһагдоржын
Наартай шарай
Нашан мэтээр сарсааба...
«Бага наһам»
Буга дороһоонь
Һуга һүрэн танигдана.

Нюуса бэлигүүн
Дууша солодонь
Нюдэн минии уһатана.
Зондо мүнхэ
Золто бүтээл
Сүлдэ тугтал үргэжэ,
Түмэн зоной
Нюдэн доро
Түүнээ орхёол,
һүгэдэжэ...
Монгол хүнэй
Хонгор шарай
Молор таладаал үзэгдэнэ.
Нарин Танай
Уран бүтээл
Дура татаад, һүзэгдэнэ.

Буряадай заншалта нааданай түүхэһээ

БАЙ ХАРБАЛГА

Бай харбаха гээшэ буряад зоной заншалта һур харбалгын нэгэ зүйл болоно. Бай харбалга Мухар-Шэбэр, Бэшүүр нютагуудта илангаяа дэлгэрэнгы байгаа.

Бай харбалгада ямар бэлэдхэл хэгдэдэг һэм?

Зүлгэ ногоотой тэгшэ талмай дээрэ хоёр метр утатай гурба-дүрбэн гадаһа зэргэлүүлээд, нэгэ номын зайда зоодог һэн. Тэрэ гадаһануудаа нариихан утаһаар холбон уядаг. Гадаһануудай хоорондо ногоотой дэгнүүлнүүдые 20х30 сантиметр хэмжүүртэйгээр зүһэжэ абаад, тэгшэхэнээр ябталдаг. Дэгнүүл ханынгаа орой дээрэ 30 сантиметр утатай гурбан шоро хадхадаг. Тэрэ шоронуудтаа тэгшэ хажуутай, гурбан хушуутай дэгнүүлнүүдые һуулгадаг. Тэдэнь «бүхэн» гэжэ нэрэтэй бэлэй. Байнгаа урда талада 15 сантиметр үндэртэй, 30 сантиметр үргэнтэй дэгнүүл табидаг. Тэрэнь «заба» гээшэ. Нюур таладань, тэг дундань тэбхэр сааһа няадаг.

Харбаха зайнь хуушанай буряад эбэр номоор хэмжэхэдэ, 60 номо байдаг. Харбагшад хоёр анги боложо, үгышье һаа нютаг нютагаараа илгардаг. Тиигээд хоорондоо мүрысэдэг байха юм. Байе «заба» дээгүүрнь хаананьшье тудаа һаа, нэгэ оно (очко) абаха болоно. Сааһыень тудабал, хоёр оно абадаг. «Заба» доогуур тудахада тоологдодоггүй. Байн урдахи газар сохёод унаһан годли тудаһанда тоологдодоггүй. Шудараад гараһан һуршые баһа тоолодоггүй.

Манай Түгнэ нютагта зунай сагта бай харбалган ехэ болодог байгаа. Энэ наадан бүхэли үдэр үргэлжэлхэ. Мүрысэгшэд амаржа, сай ууж байгаад наадаяа үргэлжэлүүлдэг һэн. Бай харбалга гээшэ ёһотойл һайндэр болодог бэлэй.

Нүхэдэйнгөө тудахада, суглараашад ехэ баярладаг, «бара, бара!» гэжэ байгаад хашхаралдадаг. Байда хүрэнгүй годлиин унаа һаа, «дутаа» гэжэ хэлэдэг. Дээгүүр ошоо һаань, «дэгдээ» гэжэ хашхаралдадаг.

Эбэр номо элдэб янзын байдаг. Жэшээлхэдэ, хаясатай, хаясагүй, хатуу, зөөлэн гэжэ байха.

Эбэр номо хэдэг дархашуул урдань буряад нютагуудта яһала олон байһан. Жэшээлхэдэ, Алташа нютагай уран бэрхэ дархан Буда Дугаров гэгшэ яһала олон номо дархалһан байха. Мүн харбахадаа мэргэн хүнүүд нютаг нютагта олон һэн.

Б. ЦЫРЕНОВ.

Мухар-Шэбэрэй аймаг.

ПРАВДА БУРЯТИИ

Нэгэдэхи хуудаһанда, 1974 оной Майн 1-дэ зорюулжа, КПСС-эй ЦК-гай гаргаһан Уриаанууд. КПСС-эй обкомой пленум тухай информационно мэдээсэл.

Хоёрдохи хуудаһанда. «Газар элдүүрилгэдэ творческоор хандаха» — бүлэг авторнуудай статья.

Гурбадахи хуудаһанда. «Ерээдүй тухайгаа бодомжолхо» — И. Суетинэй корреспонденци. Хилын саана.

Дүрбэдэхи хуудаһанда. «Субботын үдэрэй хуудаһан».

СЭНХИР ЭКРАН

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

«Орбита». 13.05 — Һүүлэй һонин. 13.10 — Мультфильмнүүд харуулагдаха (үнгэтэ). 13.30 — «Элүүр энхэ байлга» гэһэн программын почто. 14.30 — «Хүгжэмтэ киоск». 14.30 — «Очевидное — невероятное». 15.30 — Хоккейгээр дэлхэйн чемпионат (үнгэтэ). Швециин, СССР-эй суглуулагдамал командануудай наадан (3-дахи үе. Финляндиһаа дамжуулга). 16.10 — А. Пахмутова. «Гагаринай суг мүшэнүүд» гэһэн ...нууд. СССР-эй арадай ...тист Юрий Гуляев ду... 16.30 — Телевизор хар...дай асуудалнуудта «П... газетын политическэ ш... лэгшэ Ю. А. Жуков х... сана. 17.00 — Концер... гэтэ). 17.30 — Кинопа...ма. 19.00 — «Время» мэдээсэлэй программа ... — Бизе-Щедрин. «Ка... сюита». Нэгэ акттай ... ССР Союзай Гүрэнэй а...мическэ театрай ... 20.20 — «К. Э. Ци...скиин нютагта». Теле... 20.50 — «Кино ... буулгагдаһан уран ... «Война и мир» 3-дахи ... «1812 год» уран һай... фильм (үнгэтэ). 22.15—... кейгээр дэлхэйн чемп... (үнгэтэ). Польшын, Че...вакиин суглуулагдамал ... мандануудай наадан ... ляндиһаа дамжуулга ... — «Время» — мэдээ... программа. 00.15—Бер... болохо политическэ ... дай фестиваль (... 00.55 — Хоккейгээр ... хэйн чемпионат (... ГДР-эй, СССР-эй с... лагдамал команда... наадан. Финляндиһаа жуулга.

ХОЁРДОХИ ПРОГРА...

Улаан-Удэ. 19.30 — ...ки-лавочки» — уран ...най фильм. 21.10 — ...жэмтэ калейдоскоп» — ...церт.

Редактор
Ц. Ц. ЦИБУДЕ...

ШОГ РАССКАЗ

СЭМЭЭН СЭНГЭ, ШОГУУША ШОЙБООН

Шойбоон Сэнгэ хоёр хара багаһаа хойшо хамта үдэһэн унаган нүхэд. Эдэ хоёр ехэ болоходоошье бэе бэеһээ таһараагүй, ажалда, аян замдашье ябахадаа, ганзага нэгэдэн нүхэсэдэг байһан. Тэдэнэр заримдаа адарилдаадшье абадаг байгаа. Теэд абари зангаа мэдэлсэдэг дээрэһээ хэрэлдэжэ уулзаад, энеэлсэжэ тарадаг юумэ һэн ха.

Сэнгэ нарин, ариг, түбһэн юумэнһээ пүү-пай гээд этээрхэдэг сэмээн хүн юумэ һэн гэхэ. Тиихэдэ Шойбоон шогууша, халтад гэһэнһээ хойшо нүхэрөө шоглодог зантай байһан.

«МҮНХЫН УҺАН»

Тэдэ хоёр залуудаа гэр бараа, амбаар сарай хушахадараанса хахалхаяа нэгэтэ зун ойдо гараба. Бүтүү ой соо бүгшэм халуун гээшэнь яахын аргагүй.

Тэдэнэр дараанса хахалха бүдүүн сэхэ нарһа модо бэдэржэ олоод, хуһан мунса, шаантаг бэлдэбэд. Модоёо унагаажа тайраад, холтоһынь зулажа, гол руунь дүрбэ — найман тээшэнь хахалаад, дараанса шуулажа, һахы һалаг хүдэлбэд. Тиихэ үедэ тэдэнэй ундан хүрэжэ, аман ангаба. Сайгаа шанажа ууя гэлсээд, Шойбооноо уһанда эльгэбэ.

Бүтүү шэрэнги руу уһа бэдэржэ ороһон Шойбоон үгы болон ошобо. Тогоо үлгэхэ тагаан бэлдэһэн, гал түлиһэн Сэнгэ нүхэрэйнгөө удаан болоходо гайхана, гэмэрнэ.

— Бэдэрхын һайгаар нэгэ юумэ оложо ерээ болооб, — гээд тогоотой уһаяа Сэнгын хажууда табижархиба. Ундаа хүрэһэн Сэнгэ уужа мэдэбэ.

— Яагаа хүйтэн, һайн уһа оложо ерэбэш.

— Энэш «мүнхын уһан» даа.

— Нээрээл тиимэ ха даа, — гээд Сэнгэ дэмжэнэ.

Сэнгэ сайгаа шанажа болгобо. Шойбоон эсэһэн хэбэртэй, холохоно һууна. Сай тээшэнь дурата дурагүй харана.

— Наашаа һуужа сайгаа уугыш, юундэ тумархаабши.

— Сай ууха дурам үгы.

— Сайһаа юундэ гарабаш?

— «Мүнхын уһан» гэжэ даа. Энэш бахын хэбтэһэн шалбаагай уһан ха юм. Баха хүйтэн шанартай юм гэжэ нээрээ хэлсэдэг байгаал. Һүн соо баха табихада, гашалдаггүй юм гэлсэгшэ һэн бэлэйл. Нээрээ байшоо, — гээд, энеэдээ барижа ядан һууһан Шойбоон жэрхэһэн хэбэртэй болон, уршагад гэнэ.

— Юун гэһэн хүн гээшэбши, хэлэнгүй уһа, сай хүндэ уулгажа байха, — гээд, Сэнгэ шэг шарайгаа хубилган, ойгоо гутан охибо.

«АНЯАШЫН ГҮ, АЛИ...?»

Хабарай дулаахан нэгэ үдэр Шойбоон хүршындөө Сэнгэ ерэбэ. Түлеэнэйнгээ хажууда һууһан Шойбоон һүхэеэ эшэлжэ байба. Тэдэ хоёр энэ тэрэ һонинуудаа хөөрэлдэнэ, залуугайнгаа юумэ дурдана.

— Ехэ, ута зүдхүү хабар боложо байнал. Хони хурьган һулагүй гарзатай, — гэжэ Шойбоон шогложо эхилбэ. Тэрэ үедэ Шойбооной хүгшэн түлеэ оруулхаяа, тэдэнэй хажууда ерэбэ. «Айлшан ерээ, эдеэ шанаарай» — гэбэ Шойбоон.

Һүхэеэ эшэлжэ дүүргээд, «Энэш залуудаа дараансада ошоходоо, барижа ябаһан һүхэм. Эринь нэгэ бага хүбдэгтөө. Тошиилодо барижа үгэл даа» гээд, һүхынгээ эри заһана.

Уданшьегүй гэртэ орожо һуубад. Стол дээрэ табагтай мяхан табигдаба. Хоёр үбгэд түлэб һуулдаад, мяха эдихэ гэжэ байтараа, Шойбоониинь:

— Энэш үнөөхи «аняашынхимнай гү, али...?» — гээд, хүгшэн тээшээ харана. Сүлөөгүй байһан хүгшэн хэлэһэн юумыень балай ойлгобогүй.

Мяха эдихэ гэжэ байһан Сэнгэ хони хурьганай гарзалһан тухайе һанаандаа оруулаад, мяха эдихэеэ һэжэглэбэ.

— Хүсэд ойлгоошьегүйб, юугээ хэлэбэ һэмши. Юун аняашын байха юм. Намарайнгаа нари задалаа һэмнайб, — гэжэ байжа хүгшэн гэмэрбэ.

Н. АЛДАРОВ.

☐«БУРЯАД ҮНЭН»☐ 1974 оной апрелиин 13. ☐ 4-дэхи хуудаһан ☐ Типография управления по делам издательств, полиграфии и книжной торговли Совета Министров БурАССР ☐ Н-02377. Заказ №